

zise

Toldhistorisk Tidsskrift

Nr 2

1983

6 årg

Zise, også skrevet cise og sise, er på ældre dansk den folkelige betegnelse for accise.

Før o. 1660 omfatter accisen en broget buket af forbrugsafgifter og forhøjelsestold. Herefter betegner accisen officielt kun en havneafgift, mens forbrugsafgifterne benævnes konsumtion. I den folkelige bevidsthed hang betegnelsen accise imidlertid fast ved forbrugsafgifterne og anvendes synonymt med konsumtion (jf »accisebod«).

Medlemskab af Toldhistorisk Selskab tegnes ved henvendelse til Toldhistorisk Selskab, Amaliegade 44, 1256 København K.

Kontingentet er 36 kr årligt for enkeltpersoner, 500 kr for institutioner og firmaer.

Biblioteksabonnement på ZISE koster 36 kr pr årgang og tegnes sammesteds.

ZISE udsendes 3 gange årligt med ca 40 sider pr hæfte.

ZISE - Toldhistorisk Tidsskrift, er medlemsblad for Toldhistorisk Selskab, stiftet den 24. oktober 1977. Bestyrelsen består af følgende medlemmer:

C A Nielsen (formand)
Arne Hægstad (næstformand)
Gunnar Jakobsen (sekretær)
Karin Christensen (kasserer)
Mikael Venge (redaktør)
Kaj Elkrog
Paul Gersmann
Aage E Hansen

Manuskripter der ønskes optaget i ZISE sendes til redaktøren Mikael Venge, Brændegårdsvej 11, Korinth, 5600 Fåborg eller sekretæren Gunnar Jakobsen, Toldbiblioteket, Amaliegade 44, 1256 København K.

Manuskripter bør - om muligt - være maskinskrevne, med ekstra linieafstand og en margen på ca 6 cm.

Forslag til illustrationer og billedtekster må meget gerne medsendes.

Redaktionen påtager sig intet ansvar for indsendte manuskripter, og forfatteren bedes derfor beholde en kopi.

Forsiden

viser storsmugleren, købmand Frellsens gård Storegade 75 i Stege, det nuværende Møns Museum. Den lavere bygning overfor rummede Frellsens brændevinsbrænderi. I billedets midte ses Mølleporten (Østerport) og t.h. acciseboden. Skydeskive fra 1837, Møns Museum.

Den slesvig-holstenske toldlov 1838

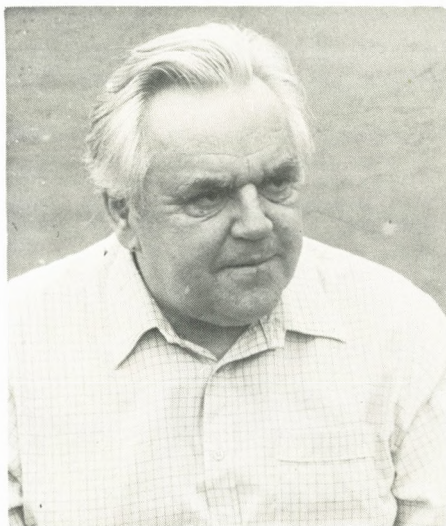
Den store kender af Kielerfredens og Frederik VI's tidsalder, fhv. professor, dr. phil. Georg Nørregård, har bidraget til dette nummer med en artikel om toldloven af 1838. Han har forfattet flere større værker om tidsrummet, således disputatsen »Danmark og Wienerkongressen 1814-15« (1948) og »Danmark mellem øst og vest 1824-1939« (1969). Georg Nørregård blev født i 1904 i Nørre Vedby på Falster og har også bidraget til sin fødeegns historie ved at udgive Nykøbings historie I-II (1977 - 82).

Georg Nørregård (f. 1904) var i sine yngre år medarbejder ved det af P. Munch stiftede Institut for Historie og Samfundsøkonomi og levede senere som fri forsker. Udenfor historikernes kredse er hans mest kendte arbejde nok hans bidrag til værket Vore gamle Tropekolonier. 1963-74 var han professor i nyere historie ved Århus universitet.

De øvrige artikler

Storstrøms amt har leveret to spændende smuglerhistorier til dette nummer af Zise. Georg Nørregårds artikel giver et levende indtryk af, hvor restriktivt toldvæsenet endnu i enevældens sidste årtier var indrettet. Vicetoldinspektør Bent Rohde Jensen, Næstved, har fremdraget en næsten utrolig smuglerskæbne fra samme tidsrum, der viser hvilke krumspring visse elementer i befolkningen foretog for at omgå de strenge toldlove. I en tidligere artikel, »Konsumtionen i Vordingborg« (Zise 1982 nr. 1) har Rohde Jensen skildret et bevæget afsnit af told- og konsumtionsvæsenets historie på Sydsjælland. Denne gang er skuepladsen for begivenhederne Møn.

Bent Rohde Jensen (f. 1925) blev antaget som toldelev i Århus 1943. Hans løbebane indenfor etaten er dog stort set foregået på den sjællandske øgruppe, og i 1969 blev han vicetoldinspektør i Næstved.

Møn vil endnu være i frisk erindring også udenfor toldvæsenet som skueplads for nogle uhørt dristige speedbåds-smuglertogter, der tog et mægtigt opsving i 1960'ernes slutning. Metoderne har ændret sig, siden storsmugleren Frello Frellsen i 1820'erne og helt op i 1850'erne huserede i de mønske farvande, men trangen til at drive indbringende forretninger på toldvæsenets bekostning ingenlunde. Det turde fremgå af toldinspektøren i Nykøbing F, Kjeld Bressings, pionerarbejde om et af disse smuglerforsøg fra vor egen tid, som ganske vist ikke foregik på Møn, men satte hele Sydhavsøernes nyetablerede distriktskontrol på den anden ende.

Kjeld Bressing (f. 1915) blev i 1934 toldassistent i Nykøbing F, hvor han i dag er toldinspektør. Ved toldvæsenets centralisering 1968 blev han leder af den nyoprettede distriktskontrol for Lolland-Falster.

Omkring toldloven af 1838 i hertugdømmerne

AF GEORG NØRREGÅRD

Det er en kendt sag, at det danske monarkis lovgivning med toldloven af 1797 tog det første store skridt bort fra den foregående periodes merkantilistiske toldordning og over imod en liberalisering, som blev af væsentlig betydning for erhvervslevet i kongeriget Danmark og i hertugdømmerne Slesvig og Holsten.

Liberaliseringen fortsatte siden i etaper, så længe helstaten bestod, og et sidste betydningsfuldt skridt blev taget med toldloven af 1863, kort tid før den danske helstat opløstes. Også før 1863 gennemførtes gentagne gange under stænderforsamlingernes medvirken liberale toldreformer, og navnlig knytter der sig interesse til forordningen af 1. maj 1838, hvis virkninger blev bemærkelsesværdige såvel for erhvervene som for finanserne.

Endnu indtil 1838 var hertugdømmernes toldordning ret uensartet for de forskellige områder og for de forskellige samfundslag, og et af formålene med toldforordningen af 1838 var at få afskaffet al toldfrihed og få toldgrænserne lagt sammen med landegrænserne, således at toldbevogtningen kunne blive effektiv, og smugleri vanskeliggjort. Erhvervsvirksomhederne skulle stilles ens i de forskellige dele af hertugdømmerne, og en vis toldbeskyttelse skulle værne om de forskellige industriers produktion. Endvidere stræbte man hen imod friere vareførsel mellem kongeriget og hertugdømmerne. Allerede ved reskript af 25. november 1831 var det blevet udtalt som hensigten, at man så vidt muligt skulle opnå ens told i monarkiets forskellige områder.

Ved loven af 1838 blev al indenlandsk kontrol med vareførselen bragt til ophør;

produkterne behøvede ikke længere at ledsages af passerseddel, og sportelbetalingerne skulle høre op.

For at lette fortoldning og kontrol skulle der oprettes en række nye toldsteder langs grænserne, og ved det skarpere eftersyn mente man at yde mere retfærdighed mod de hæderlige forretningsfolk, når de ikke så ofte blev udsat for at skulle konkurrere med smuglerne. Den vidtstrakte toldfrihed havde i høj grad lettet spillet for dem, der ville unddrage sig afgifterne.

Toldfrihed havde hidtil ved overenskomst eller praksis været tilstået:

1. besiddere af adelige godser
2. virkelige klosterfrøkener
3. gejstlige
4. professorer ved Kiels universitet
5. medlemmer af overdikasterierne (overdomstole)
6. Nord- og Syd-Ditmarsken (købt 1640 og 1680)
7. Kremper og Wilster marsken
8. nogle af kogene
9. øen Nordstrand
10. Glückstadt
11. Altona.

Det var ret betydelige dele af hertugdømmernes befolkning, der hidtil havde været fri for told af deres eget forbrug, og som vel lejlighedsvis også havde hjulpet nogle af de uberettigede til toldfri varer. Mod en godtgørelse fra staten måtte de gå ind på at betale told ligesom hertugdømmernes øvrige indbyggere. Dog vedblev Altona at ligge uden for toldgrænsen for at sikre den frit samkvem med Hamburg, og ligeså blev der givet toldfrihed til flækken og godset Wandsbeck med over 4 000 indvånere, lige-

ledes siden til landsbyerne Hohenfelde, Hamfelde og Köthel i Amt Trittaw med 511 indbyggere. Hertugdømmet Lauenburg og fyrstendømmet Lübeck med 4 000 indbyggere havde deres egen toldlovgivning og egne toldlinier. I det holstenske toldområde optoges en lille del af Hamburgs territorium med 1565 indbyggere og nogle landsbyer, der tilhørte Lübeck med 1057 indbyggere. Man var i Holsten så småt begyndt at danne sit eget lille toldforbund i konkurrence med det store preussiske.

Også de afgifter, der lå på selve transporten, skulle nedsættes. Vogn-tolden blev afskaffet, og den indenlandske skibsfart opnåede betydelige lettelser. Særlige bestræbelser tilsigtede, at vareindførselen til Østersøhavnene kom til at bære samme toldbyrde, hvad enten indførselen belastedes med sundtold, strømtold eller transit-told på vejen gennem hertugdømmerne.

Indførselstolden blev ansat til ca. 12-20 %, og derved beskyttedes tobaksfabrikker, sukkerfabrikker, kobber- og jernværker, garverier, silkeindustri, oliemøller, teglværker, papirfabrikker, brændevinsbrænding, saltsydere og visse håndværk. »Für neuerfundene Maschinen, welche in industrieller Beziehung von besonderer Wichtigkeit sein können, war die zollfreie Einfuhr gesetzlich zugesagt«.

Udførselstolden blev afskaffet for en række varer, bl.a. for brændevin, men sættes til 2-4 % for visse råstoffer, som man ønskede at bevare for den indenlandske industri. Dette gjaldt »Häute und Felle, samt der Borke und der Lahn für die Gerbereien, der Wolle für die Tuchfabrikation, der Lumpen für die Papiermühlen, des Talgs und Wachses für die Lichtgiessereien, des Eichenholz für die Schiffsbauereien und einiger Thier- und andere Abfäll nebst der zum Umschmelzung dienliche Metalle«. På de fleste varer blev ind- og udførselstolden ens i kongeriget og hertugdømmerne, og ligeledes blev skibsafgifterne ens.

Som resultat af disse foranstaltning-

er havde man for hertugdømmerne ventet sig en årlig nettotoldindkomst på ca. 600.000 rd., men det skulle vise sig, at toldindtægterne i de følgende år gav et betydelig bedre udbytte for staten. Dette fremgår af følgende oversigt over toldindtægterne i hertugdømmerne:

	brutto	netto
1834	793.576 rd.	598.981 rd.
1835	736.534 rd.	552.263 rd.
1836	776.932 rd.	589.356 rd.
1837	848.035 rd.	652.501 rd.
1838	988.668 rd.	779.783 rd.
1839	1.330.293 rd.	987.794 rd.
1840	1.729.911 rd.	1.241.624 rd.

Nettoindkomsten fremkommer ved fradrag af administrationsomkostninger og lignende fra det samlede bruttobeløb, som indkrævedes fra de toldpligtige, og svarer altså til det beløb, som fra toldvæsenet indgik i monarkiets finanskasse.

Taloversigten viser, at tolden før gennemførelsen af toldloven af 1838 i flere år havde givet omtrent lige store beløb, der gerne fordelte sig sådan, at der kom et betydelig større beløb ind fra Slesvig end fra Holsten, men efter toldfrihedens afskaffelse 1838 blev det omvendt, og dette følte vel naturligt, eftersom Holsten havde en større befolkning end Slesvig.

Selv om man nu holder sig til nettosummerne, så er det påfaldende, at tolden efter den nye lovs gennemførelse gav betydelig mere ind end forud beregnet. Da toldsatserne ved den nye toldlov som helhed ikke var sat op, men tværtimod i adskillige tilfælde sat ned, må der være blevet fortoldet betydelig større varekvanta end forhen, og hertil gives flere grunde: 1. afskaffelsen af toldfriheden, 2. smugleriets aftagen, dels fordi kontrollen blev strengere, dels fordi de, der før havde haft toldfrihed, ikke mere kunne misbruge deres privilegium, og 3. fordi konjunkturerne fra en bølgedal i 1836 - 37 var i kraftig opadgåen.

Til gengæld for afskaffelsen af de holstenske toldfriheder måtte staten udrede 2.304.206 rd., deraf til godser og frøenklostre 675.000, til Syd-Ditmarsken 535.000 og til Nord-Ditmarsken 527.000 rd. I øvrigt blev de 1.661.476 rd. betalt med statsobligationer, der således kom som forøgelse af statens gæld; men når man så, hvor meget mere, der nu blev erlagt i told, var det klart, at dette beløb hurtigt var indtjent til finanserne.

Det niveau, som toldindkomsterne nåede i 1840, bevarede de siden i en årrække, også uden hensyn til, at der den 13. marts 1844 udkom en revideret toldtarif, og f.eks. gav toldindtægterne i hertugdømmerne gennemsnitlig for årene 1844-46 i alt brutto 1.627.600 rd.

Indkomsternes fordeling på de to hertugdømmer ses af følgende taloversigt:

	Slesvig	Holsten	I alt
1839 brutto	568.426	761.827	1.330.293
netto	458.461	542.686	1.001.147
1840 brutto	711.857	1.018.054	1.729.911
netto	575.763	681.241	1.257.004

Forskellen på brutto- og nettobeløbene var således betydelig større i Holsten end i Slesvig, så vidt ses på grund af de større udgifter til den skærpede grænsetoldvagt. Administrationsomkostningerne var stærkt voksende. Det hedder herom: »Die Notwendigkeit gebot es.... vielen Zollbeamten noch nachträglich pro 1839 eine Zulage zu bewilligen, da es ihnen nicht möglich gewesen, mit der genossenen Gage auszureichen; auch mussten bei den hohen Futterpreisen zulage zum Pferdehalt bewilligt werden, welche zu 40 bis 60 Rbth. für jeden bestimmt wurden. Es wurde auf diese Weise freilich die für Administrationskosten pro 1839 vorläufig bestimmte Summe von 320.000 Rbth. um einige Tausend Rbth. überschritten, scheint dieses Opfer geringe, wann es wie im vorliegende Falle der einzige Ausweg ist, um den guten Muth der mit der Ausübung des Zollgesetzes be-

auftragten Beamten aufrecht zu erhalten«.

Også 1840 måtte »Beamten, die ein Dienstpferd halten müssen« have »eine Zulage zum Pferdehalt«. Der var årligt hertil budgetteret 100 Rbth., men nu kostede det 160 Rbth. at holde en gendarmerhest. »Die Beamten haben daher bedeutend von ihrer Einnahme hinzulegen müssen. Dies treibt hauptsächlich die Klasse der Zollassistenten, welche von der nur geringen Besoldung von 350-500 Rbth. eine solche Einbusse nicht erleiden können, ohne sich in Schulden zu setzen. Diesem vorzubeugen mögte jedoch unumgänglich nöthig sein, um die Zollbeamten in einer unabhängigen Stellung mit Bezug auf das commerzirende Publicum zu erhalten, und wird solches auch von den drei Oberzollinspektoraten dringend empfohlen«.

»Ferner wird von den Zollbeamten für das Material behufs Versiegelung und Plombierung von Waarenverschlägen - für Sigellack, Band etc. - Auslagen beschafft, die namentlich die Zollassistenten und den Controleuren mit geringer Gage zu vergüten sein werden, gleichweise dies auch früher geschehen ist.«

Betragter man indførselstolden, viser det sig, at de varer, der indbragte de største toldbeløb, var de importerede tekstilvarer, især bomuldsgarn og bomuldsvarer, men også uldgar og uldvarer; linned indførtes der ikke meget af. Næst herefter kom sukker og kaffe. Holsten brugte fremmed sukker, hvorimod Slesvig fik sit sukker fra Dansk Vestindien. En del af den holstenske sukkerindførsel foregik på den mærkelige måde, at der blev tilsat vand, så varen kunne fortoldes som sirup og derfor gå billigere ind. Også vin, tobak og te gav ganske godt i kassen, således at det næstefter tekstilerne var nydelsesvarerne, som gav kasse. Selvfølgelig indbragte tømmer og jern, kul og glas også noget som de massevarer, de var, men de betød ikke så meget som senere, da de blev hovedemner for varetransporten.

Udførselstold var endnu bevaret for nogle af de mest indbringende genstande, fordi man ikke mente at kunne undvære indtægten derved. Medens den ældre tarif krævede udførselstold af 106 varearter, krævede tariffen af 1838 det af 28 varearter. Tariffen af 1844 kun af 21 varesorter. Mere end ni tiendedele af udførselstolden kom ind ved eksport af heste, hornkvæg, skind og huder, og det meste af denne told kom ind i Holsten, idet kreaturerne i reglen udførtes over landegrænsen, ikke ad søvejen.

Også transittolden kom fortrinsvis ind i Holsten, idet betydelige varepartier fra Nordsøen gik over Holsten til Østersøen, men ved en forordning af 6. oktober 1840 blev Holsten og Lauenburg forenede under et transittoldsystem, og følgen heraf blev, at meget af transittolden kom ind i Lauenburg.

Komsumtion eller accise, som svaredes ved indførsel af levnedsmidler fra landdistrikt til byer i kongeriget, var man fri for i hertugdømmerne. Det var i øvrigt en afgift, som kun gav statskassen et beskedent udbytte, fordi indkrævningen slutte en god del af indkomsterne, ja, for visse mindre købstæders vedkommende undertiden kostede mere, end der kom ind. Også afgiften af brændevinsredskaber, som betalt i kongeriget, var hertugdømmerne fri for.

En undtagelse udgjorde Altona, der til gengæld for sin almindelige toldfrihed måtte yde en lav accise af det slagtekvæg og øl, som forbrugtes i byen, og bryggerier og brændevinsbrænderier måtte under navn af kornlastepenge svare en afgift af det korn, der medgik til deres virksomhed.

Foruden de egentlige toldindtægter og Altonas accise kom der indtægter af fartøjer, der passerede den slesvig-holstenske kanal, og Lauenburg fik sin part af Elbtolden, den der på grundlag af Elbskibsfartskonventionen af 23. juni 1821 opkrævedes i Wittenberge og Mühlberge. Endvidere

fandtes der en Lauenburger Landzölle, som dog kun gav et ringe beløb. Ligesom den slesvigske og holstenske told var disse indtægter stigende og udgjorde således for 1840:

	brutto	netto
1. Slesv.-holst. Kanaltold	166.274 Rbth.	143.419 Rbth.
2. Lauenburger Elbzoll	154.763 Rbth.	128.598 Rbth.
3. Altonaer Accise	9.396 Rbth.	8.732 Rbth.
4. Lauenburger Landzölle	12.064 Rbth.	8.481 Rbth.

Administrationsomkostningerne tog overalt en følelig del af indtægterne og en opgørelse viser, at de procentvis af indtægten fortærede for

	1838	1939	1840
Slesvig	16 ½	18	17
Holsten	25 1/6	23	20
Kanalen		17	40
Lauenb. Landzoll		22	29 ½
Elbzoll		16	16
Altonaer Accise		10 ½	7

Rundt regnet gik omkring femtedelen til omkostninger, og ethvert forslag om forenkling såvel i administrationen som i selve toldsatserne fortjente overvejelse.

Tilsammen lå toldafgifterne ikke som nogen stor tyng på Slesvig-Holstens befolkning. Skibsafgifter og transittold betalte i hovedsagen fra udlandet, udførselstolden på sin vis også.

Det er også interessant at se, hvilke toldsteder der gav de største indtægter. Man tør heraf slutte noget om, hvilke byer der havde det livligste erhvervsliv. Flensborg og Kiel lå langt forud for alle de øvrige.

Toldindkomster i 1840

Flensborg	292.000 Rbth.
Kiel	202.620 Rbth.
Langenfelde	80.000 Rbth.
Itzehoe	77.900 Rbth.
Heide	71.765 Rbth.

Wandsbeck	70.750 Rbth.
Glückstadt	66.100 Rbth.
Slesvig	52.700 Rbth.
Tønder	46.229 Rbth.
Haderslev	45.800 Rbth.
Tönning	43.900 Rbth.
Ottensee	40.700 Rbth.
Friedrichstadt	40.699 Rbth.
Neustadt	38.200 Rbth.
Stockelsdorff	35.600 Rbth.
Brunsbüttel	35.200 Rbth.
Elmshorn	35.100 Rbth.
Husum	35.000 Rbth.
Eckernförde	34.000 Rbth.

Lavest af alle toldstederne lå Nordborg på Als med en toldindkomst af 1132 Rbth.

Toldkontrollørernes løn stod i et vist forhold til disse indkomster. De dårligst lønnede havde 350 Rbth. årlig. De gode toldsteder gav 600-700. I Sønderborg havde første kontrollør 800, anden kontrollør 600, i Haseldorf og Langenfelde var lønnen på 800, i Garding på 1.000 Rbth. Af de tre overordnede kontrollører i Kiel havde de to hver 1.200, den tredje 1.000 Rbth. Embederne i toldvæsenet fordeltes nogenlunde ligeligt mellem civile og tidligere militære.

Et af formålene med toldloven af 1838 var som nævnt, at nærme toldsatterne i kongeriget og hertugdømmerne så meget som muligt til hinanden med det formål en gang i fremtiden at sammensmelte hele monarkiet til et stort toldområde. For de fleste varer blev tolden nu også ens i de forskellige rigsdelen. Hidtil var en række toldsatter betydeligt højere i kongeriget end i hertugdømmerne, og man mente ikke at kunne undvære de indkomster, som man derved opnåede. For visse varer vedblev man derfor at have uens satser. Dette gjaldt først og fremmest bomuldsvarer og uldne varer, hvor visse toldsatter selv efter 1844 var 4-5 gange så høje i kongeriget som i hertugdømmerne; for silketøj betaltes der da i

Danmark 1 Rbth. - 2 Rbth. 48 s. pr. pund, i hertugdømmerne kun 28 $\frac{1}{4}$ s., af St. Croix rom betaltes 8 gange så meget i kongeriget som i hertugdømmerne, af vin 2 $\frac{1}{2}$ gange så meget; selv for varer som tømmer og kaffe var der forskel. Indførselstolden i kongeriget gav derfor som helhed betydeligt mere pr. indbygger end i hertugdømmerne, og når indbyggerne det sidste sted op imod 1848 klagede over, at de måtte betale mere til den danske stat end kongerigets indbyggere, så kunne dette i alt fald ikke have gyl-dighed for toldafgifterne.

Som følge af at tolden for visse varer var højere i kongeriget end i hertugdømmerne, måtte der for de pågældende varer, hvis de førtes fra Slesvig eller Holsten til kongeriget, erlægges en tillægstold, og det var ikke så helt små varepartier, der først blev betalt told af i hertugdømmerne, men siden ved indførsel til forbrug i kongeriget krævede yderligere told til den kongerigske toldkasse.

I virkeligheden kom en del af tolden for varer til kongeriget således til at gå ind i hertugdømmernes toldkasse. Den modsatte vej fra kongeriget til hertugdømmerne førtes vel færre varer, og der var i alt fald ingen anledning til at betale tillægstold.

Alene i indførselstold betaltes i kongeriget gennemsnitlig for årene 1837-39 brutto 1.710.000 Rbth., og derefter steg beløbet år for år, så det 1846 var kommet op på 2.599.268 Rbth. Når hertil føjes nogen udførselstold og transittold samt accisen, vil det ses, at der betaltes betydeligt mere pr. indbygger i kongeriget.

I forbindelse med toldvagtternes skærpelese langs grænserne blev det nødvendigt at oprette en del helt nye bevogningssteder og forsyne dem med bygninger, nyt materiale og nye folk. Som følge deraf bevilgedes der i årene efter 1838 ret store summer til udvidelserne. Ifølge en indberetning fra 1840 var der til vogne anvendt næsten 20.000 Rbth. og til bygninger næsten 150.000 rd.

En mønsk storsmugler på Sjette Frederiks tid

AF BENT ROHDE JENSEN

I marts 1800 blev en tidligere handelsmand og skipper ved navn Frello Frellsen beskikket som told- og konsumtionsbetjent i Stege. Frellsen, som fra 1807 ejede og beboede huset Langgade 11, var tilsyneladende en rimelig god tolder, selv om han i konduitelisten for 1822 fik prædikatet »Formedelst Alderdom og Svaghed ikke saa paalidelig som udfordres til en duelig Betient«.

Når han her drages frem af glemselen, er det imidlertid ikke på grund af sine tjenstlige forhold, men fordi der tilkommer ham den tvivlsomme ære at være ophav til Danmarks nok værste smugler i årene 1823-1853.

Dette skrækkelige tolderbarn blev født i Ærøskøbing og sammesteds ved dåben den 7. januar 1791 udstyret med det pompøse navn Frederik Krag Juul Wind Frellsen. I de talrige sager, han senere skulle give anledning til, optræder navnet dog i flere varianter (Juul/Juel, Wind/Vind, Frellsen/Frelsen, Frits eller Frello i stedet for Frede-

rik), da man dengang havde et temmelig afslappet forhold til begrebet éntydig navneidentifikation.

Det står hen i det uviste, hvad der foranledigede forældrene til at give barnet et navn, der uvægerligt måtte give associationer til adelslægten Krag-Juel-Vind-Frijs, som vist ikke har nogen iøjnefaldende tilknytning til Ærø, og hvoraf der dengang var et fremtrædende medlem med fornavnet Frederik. Men hvad årsagen end har været, har navneligheden næppe på længere sigt vakt udelte begejstring hos Krag-Juel-Vind-Frijs'erne, hvis de da overhovedet har bemærket den.

Frederik var således en halv snes år gammel, da han med familien ankom til Stege. Efter konfirmationen stod han til søs, men gjorde kun nogle ture i et års tid, hvorefter han i 1808 kom i lære hos købmand C. Hage i Stege. Læretiden varede i 4 år, men Frederik forblev som svend i endnu 4 år hos Hage, indtil han i 1816 etablerede sig som selvstændig købmand i Stege.

På denne skydeskive fra 1838 ses konsul Hages gård på Storegade ved Vesterport i Stege, hvor Frellsen stod i lære. Det var købmandsfirmaet Hage, der overtog Frellsens gård efter hans fængsling og tab af borgerbrev 1835. Efter at have passeret Vesterport måtte trafikanterne gøre holdt ved bommene i forgrunden og betale accise. Acciseboden skimtes t.h. i billedet. Møns Museum.

Konsul Hages gård i dag. Ved en senere forhøjelse af det ældre, lave hus øst for porten har bygningen fået sine nuværende proportioner (forf. foto).

Den 28. december 1817 giftede den nybakte købmand sig med en jævnaldrende Stege-pige, Christiane Elette Almer, og de bosatte sig tilsyneladende hos en slægtning, møller Christopher Frellsen, i Lendemarke umiddelbart vest for Stege. Her fødtes parrets to ældste børn, den 29. september 1818 datteren Kristine Nicoline og den 9. november 1820 sønnen Frello, begge åbenbart efter tidens skik opkaldt efter bedsteforældrene på fædrene side.

Det må nok være gået Frederik Frellsen godt, for i 1822 erhvervede han to ejendomme på hovedgaden i Stege (nu Storegade nr. 38 og 40), hvorfra han drev købmandshandel med tilhørende brændevinsbrænderi, hvilket dengang var en såre almindelig kombination. Og hermed var scenen klar til Frellsens debut som smugler og dermed også hans kontroverser med fadrens kolleger.

Stege Toldkammers personale bestod af toldinspektøren, C.A. Mourier, en told- og konsumtionskasserer, der tillige var postmester, samt syv underbetjente. Af disse var én syg og sengeliggende det meste af året 1822, én praktiserede lejlighedsvis i sin tidligere profession som glarmester og én havde bijob som organist og stadsmusikant.

Gamle Frello Frellsen forrettede ved denne tid overvejende tjeneste på havnen i Stege, hvilket - hvad enten det nu har været hensigten eller ej - sparede både toldinspektøren og ham for den lidet ønskværdige situation, der ville være opstået, hvis han skulle have deltaget i kontrollen med og eventuelt anholdelsen af sønnen.

Det var de to yngste underbetjente, S.T. Due og D.L. Lund, som begge var udmærkede betjente, der afslørede det først konstaterede af Frellsens smuglerforsøg. Det

skete ved halvfjretiden natten mellem den 14. og 15. januar 1823, da Lund og Due tætt uden for Østerport antraf to karle, der hver bar en fyldt sæk. Ved synet af betjentene kastede karlene sækkene i en grøft og løb ind i byen. Betjentene indhentede dem dog og tvang dem tilbage for at bære sækkene ind til den posthavende betjent i Østerport. I samme øjeblik kom - ligeledes med hver en sæk - to andre karle, som ufrivilligt måtte slutte sig til optoget, idet dog en femte sæk måtte efterlades på stedet. Denne sæk måtte betjentene i øvrigt selv hente senere, fordi de fire karle efter afleveringen af de indbårne sække »med Eeder vedblev at benægte« på betjentenes gentagne opfordringer til dem om at hente den femte sæk. De åbenbart ikke helt forknytte karle har vel ment, at de allerede var tilstrækkeligt ydmygede. Sækkene indeholdt hver ca. 50 kg skrålet korn til Frellsens brændevinsbrænderi, og affæren skulle vise sig at være typisk for næsten alle Frellsens senere smugleriforsøg, nemlig derved at han så godt som aldrig tog fysisk del i løjerne, men enten slet ikke var til stede eller - når det drejede sig om større affærer - allerhøjest var med for at lede og fordele arbejdet.

Frellsen lod sig ikke gå på af en smule modgang, for allerede 4 dage senere forsøgte han sig på ny, da de samme to betjente sent om eftermiddagen anholdt Frellsens slæde, som var læsset med 3 sække á ca 80 kg hvedeskrå, hvorpå formalingsseddel ikke kunne fremvises. Slæden var blevet trukket over det isdækkede Stege Nor fra en af landsbyerne på den modsatte side, og anholdelsen skete umiddelbart uden for Frellsens have, som i bagskellet havde en låge ud mod noret. To af Frellsens karle var netop kommet igennem lågen, hver med en sæk, da de blev pågrebet.

Smugleriforsøg nr. 3 skete et par måneder senere. Natten mellem den 23. og 24. marts 1823 bemærkede Lund og Due, at en af Frellsens karle sammen med nogle andre

karle gik ud af byen i retning mod Lendemarke Mølle. Betjentenes anelser med hensyn til årsagen til denne sene aftenpromenade blev bekræftet, da de en times tid senere et stykke inden for Vesterport pågreb en af karlene, som nu kom tilbage bærende på en sæk med maltskrå.

På vejen tilbage til Vesterport med den anholdte pågreb betjentene endnu en karl, som intetanende kom bærende på en sæk, således at man kort efter kunne bringe to sække i sikkerhed i Vesterport. Lund og Due har nok regnet ud, at karlene næppe havde slæbt sækkene hele vejen fra Lendemarke til Stege, for de løb straks efter afleveringen af sækkene ud af Vesterport i retning mod Lendemarke. Og ganske rigtigt, et stykke ude på den såkaldte Støvase (hvilket endnu er gadestrækningens navn) fandt de 4 sække hvede- og bygskrå på en vogn, der stod forspændt med to heste, men i øvrigt var forladt. Ejeren viste sig at være den senest pågrebne karl, som tilstod, at Frellsen havde lejet ham til at køre kornet fra Lendemarke Mølle.

Den 6. november 1824 var det atter galt ved Frellsens baghave. Denne gang var det en husmand Peter Mortensen fra Svensmarke, som søgte at smugle korn gennem havelågen. Svensmarke ligger på den modsatte side af noret, som næppe har været islagt denne gang, så den tjenstvillige husmand har rimeligvis sejlet godset de ca. 1½ km over til Stege.

Herefter var der en pause på næsten 3 år i Frellsens smuglerier, eller i hvert fald i de konstaterede forsøg herpå, indtil den 30. juni 1827, da Frellsens daglejer, Christopher Rasmussen, passerede gennem Vesterport med et vognlæs kalve- og lammeskind, hvis antal han angav til 60 stk. Dette skulle vise sig at være temmelig underdrevet, idet den posthavende betjent ved den efterfølgende inkvirering optalte partiet til 114 stk. Betjenten var den 27-årige Truels Christian Kongersleff, som i 1825 ansattes i Vordingborg (jf. Zise nr. 1 1982, s. 33),

men året efter var blevet forflyttet til sin hjemby Stege.

I september og oktober 1827 fulgte nye forsøg på indsmugling af korn til brænderiet, og det var tilsyneladende først på det tidspunkt, af Frellsen blev klar over den risiko, han løb ved sin fremturen i smuglerfaget. Toldforordningen af 1797 havde nemlig i § 107 taget højde for sligt:

Ligesom disse Straffe ere meget formildede for Forseelser, som *første Gang* begaaes, saa ville Vi derimod med Strenghed have anseet saadanne gjentagne Forseelser, som vidne om Dristighed til at trodsse Lovene, fornærme Staten, og berøve Medborgerne den lovlige Næring, hvoraf de redeligen yde de paabudne Afgifter. Vi fastsætte derfor herved, dersom Nogen oftere findes, som Hovedmand, i de Indsnigelser eller Udsnigelser, for hvilke Varer forbyrdes, skal han, foruden de anholdte Varers Confiskation, bøde *anden Gang*, 1/4 af deres Værdi, *tredie Gang* den halve Værdi, *fjerde Gang*, den fulde Værdi, og da endvidere have sit Borgerskab, saafremt han er Borger, forbrudt.

I november indsendte Frellsen en lang ansøgning til General-Toldkammer og Kommercekollegiet om at måtte blive fritaget for en mulkt på halvdelen af de i september indsmuglede varer. Forseelsen blev altså betragtet som tredje gangs overtrædelse, hvilket - hans synderegister taget i betragtning - ellers ikke kan forekomme urimeligt. Ansøgningen indledes i tidens bedste stil: »Jeg vover i dyb Underdanighed herved at uleilige det høie General-Toldkammer og Commercecollegium og bønfalde om Naade«, hvorefter Frellsen redegør for, hvorledes han først nu var blevet gjort opmærksom på den fare, han ved at fortsætte sine svig mod told- og konsumtionsvæsenet satte sig i. Han henviste endvidere til, at han siden sidste anholdelse havde prøvet ikke oftere at gøre sig skyldig i nogen svig mod told- og konsumtionsvæsenet, og at han til den ende fra den tid af havde taget seddel på alt det korn, som han befordrede til

brænderiets drift. Frellsen sluttede ansøgningen således:

Det høikongelige Collegium vil derfor, det lover jeg høitideligen, ikke mere faae Grund til Misnøie med mig, og jeg er derfor saa dristig at haabe, at det høie Collegium for denne Gang vil lade Naade gaa for retfærdig Straf. Jeg er Familiefader, er i trange Kaar. Dette har været Grunden til mine forrige begaaet Svig mod Toldvæsenet, hvorfor jeg beder om naadig Tilgivelse. Men den Straf, som nu venter mig, skal herefter nok afholde mig fra gjentagen Forseelse. Jeg haaber paa disse mine underdanige fremsatte Grunde, at maatte naadigst fritages for den Mulkt for den ommeldte Forbrydelse, som jeg har begaaet, førend jeg vidste eller var kommet til Kundskab om Toldforordningens 107 § og dens Indhold.

Hvis Frellsens løfter var ærligt ment, begik kollegiet sikkert århundredets dumhed, da det afslog ansøgningen. Samtidig modtog en af Stege Toldkammers åbenbart mindre årvågne betjente ved navn Haf en alvorlig irettesættelse for udvist skødesløshed, idet han ikke havde bemærket 1½ tønne rugmel, som Frellsen havde smuglet ind under et læs grøntfoder.

Frellsen havde nu vished for, at en ny smugleridom ville medføre, at han mistede sit borgerskab som købmand, og det har antagelig medvirket til, at han tilsyneladende holdt sig i ro i de følgende 7 år. Trods de dårlige tider, han påberåbte sig i ansøgningen, havde han med tiden erhvervet andre ejendomme på Storegade, nuværende nr. 59, 61 og 63 samt nr. 75 og 88. De to sidstnævnte ligger over for hinanden umiddelbart inden for Mølleporten og eksisterer stadig, som hjemsted for Møns Museum. Østerports accisebod var bygget op ad Mølleportens sydside (hvor nu kørebanen fører uden om porten), så Frellsen har i denne periode været nabo til toldvæsenet.

Det var da også omkring Østerport, begivenhederne udspillede sig, da Frellsen i 1834 genoptog de klassiske kornsmugleri-

Mølleporten i Stege. Akvarel af W. Nielsen 1842. For enden af Storegade ses til venstre Frellsens gård, og overfor anes brændevinsbrænderiet. I midten, klinet op ad Mølleporten, acciseboden, der blev nedrevet i 1894 (Møns Museum).

er. Men herudover begyndte han nu også at operere uden for Stege, idet han fra et ham tilhørende fartøj foretog indsmugling af brændevin bl.a. ved Kalvehave Færggård og ved Ulvshale.

De sidstnævnte forhold medførte retslig tiltale, og ved Møns Herreds Gæsterets dom af 7. september 1835 ikendtes Frellsen bøder på ca 2.000 rbd samt mistede sit borgerskab. Tæppet var gået ned for første akt af Frellsens livslange optræden som smugler.

Frellsen forlagde herefter residensen til København, hvor han titulerede sig handelskommissionær. Ud over de allerede nævnte to børn var familien blevet forøget med en søn ved navn Peter. Herudover havde

Frellsens haft en tredje søn, som døde i 1824 i en alder af 1¼ år. Gamle Frello Frellsen var død i 1830, hvorefter hans enke tog ophold hos sønnen, og det var således en husstand på 6 personer, der flyttede til hovedstaden, antagelig til adressen Frederiksberg Allé 5, hvor vejviseren for 1836 omtaler en købmand Frello Frelsen. Alleerede i 1837 finder man ham imidlertid - og nu under de rigtige fornavne - boende i Studiestræde og i 1838 på hjørnet af Skt. Pederstræde og Larslejsstræde.

I begyndelsen af københavertiden hørte toldvæsenet ikke meget til Frellsen, hvilket kan skyldes, at han en pæn del af tiden har afsonet bøden fra 1835. Men i 1837 var han på arenaen igen og denne gang i en ny branche, nemlig klude. Dette set med nuti-

dens øjne sælsomme smugleriobjekt var dengang belagt med udførselsforbud, fordi kludene ønskedes forbeholdt den hjemlige papirindustri som råvare, og derved blev de interessante for Frellsen.

I maj 1837 allierede han sig med bådfører Lars Poulsen fra Humlebæk, og den 5. udklarerede de to mænd fra Kalvehave med Poulsons båd »Makrelen« medførende 1½ tons klude til København. De sejlede imidlertid til Lübeck, hvor Frellsen solgte kludene. På tilbagevejen i ballast ankrede de på grund af modvind op i Grønsund ved Møns kyst, dvs. ca. 15 km fra Stege. Stege Toldkammers tilsyn med kysterne må have været ganske effektivt, for kort efter kom to toldbetjente fra Stege ombord og inkvirerede »Makrelen«, hvilket medførte, at de anholdt en kuffert, som indeholdt nogle varer, Frellsen havde købt i Lübeck. Dagen efter afsejlede Frellsen og

Poulsen til Kalvehave, hvortil de ankom den 19. Her gik Frellsen i land, medens Poulsen fortsatte til kysten ud for Flasketroen ved Kalveboderne syd for København, hvor Frellsen kom til stede natten mellem den 21. og 22. med tre belæssede vogne med ca. 700 kg uldne klude, der blev lastet i »Makrelen«. Tanken med dette arrangement var, at disse klude skulle sejles til Drewsens papirmølle og der angives som værende det i Kalvehave indladede parti, således at man kunne tilvejebringe den ankomsttæst, som Vordingborg Toldkammer afventede for de i Kalvehave indladede klude. Historien melder intet om, hvorledes Frellsen havde tænkt sig at forklare toldvæsenet, at det havde været en snes dage at sejle fra Kalvehave til København med 1½ tons klude, som var svundet ind til mindre end det halve undervejs. Det blev imidlertid heller ikke aktuelt, for Poulsen

Frellsens gård og Mølleporten i dag (forf. foto).

nåde ikke længere end til Kastrup, førend han blev opbragt af toldvæsenet, som havde fået færten af, at Frellsen havde noget i gang. Frellsen var ikke selv med på sejladsen fra Flaskekroen, og Lars Poulsen og hans matros gik til bekendelse med det samme, således at Frellsen ikke fik brug for eventuelle søforklaringer.

Frellsen idømtes en bøde på 480 rbd samt tilpligtedes in solidum med Lars Poulsen at udrede andre 480 rbd som konfiskationsbeløb. Sidstnævnte var i øvrigt ved at pådrage sig yderligere ubehageligheder, fordi han som sætteskipper overhovedet ikke måtte sejle til udenlandsk sted.

Et par uger efter fiaskoen i Kastrup forsøgte Frellsen sig på ny. Han havde denne gang indsamlet klude i Kalvehave og i Næstved, hvorefter han havde opmagasineret dem i Sonnerup Kro syd for Køge, indtil hele partiet på ca. 1 ton på 4 vogne blev kørt til Fakse Ladeplads, hvortil de ankom ved éttiden natten mellem 8. og 9. juni 1837. Her skulle kludene indlades i jagten »Die gute Hoffnung« af Arnæs, som den 5. var udklareret i ballast fra København til Kappel. Den ene af de fire vogne tilhørte Frellsen, som selv deltog i aktionen sammen med bådfører Jens Pedersen, Vemmetofte Strand, gårdbestyrer Niels Thomsen, Lille Torøje, og lods Rasmus Thomsen fra Vemmetofte gamle Skovriergård.

Den ene af vognene var kørt ud på det lave vand og dens ladning overført til jagten, da det hele blev ødelagt af konsumtionsoverbetjent J. Jørgensen fra Store Heddinge, som i 3 dage og nætter havde haft jagten under observation, fordi den om dagen var under sejl under Stevns sydkyst, medens den hver nat lå til ankers tæt under kysten. Jørgensen havde uset iagttaget vognenes ankomst og den påbegyndte lastning, og han kom nu frem og spurgte, hvem varerne tilhørte. Der var ingen, der svarede ham, men derimod så han, at en af

mændene ville absentere sig. Det viste sig at være Frellsen, som åbenbart har skønnet, at hans fortsatte tilstedeværelse var upåkrævet eller måske endda direkte uhenigtsmæssig. Han blev imidlertid indhentet af Jørgensen og oplyste over for ham at være forhenværende købmand Frellsen af Stege, ligesom han tilstod at være ejer af kludene, som skulle udføres til Lübeck. Jørgensen lod - efter at have erklæret kludene anholdt - Frellsen gå. De indladede klude lossedes, og Jørgensen eskorterede derefter de fire vogne med hele partiet til Store Heddinge. Egentlig burde det have været ført til Præstø Toldkammer, i hvis distrikt uds muglingen forsøgt, men Jørgensen forklarede transporten til Store Heddinge med den større bekvemmelighed, fordi vognene var fra denne kant, og med, at han derved sparede 6 mil at befære. Samme Jørgensen blev i øvrigt året efter overbetjent i Køge og i 1843 konstitueret toldinspektør i Bogense, indtil han i 1844 blev Vordingborgs sidste toldinspektør.

Frellsen fandt bagefter ud af, hvad han egentlig skulle have sagt, da han blev taget på fersk gerning, og han forsøgte sig under de efterfølgende retslige forhør med denne forklaring, som gik ud på, at kludene skam var bestemt til København, og at det særprægede lastningssted og -tidspunkt alene skyldtes, at pålandsvinden nødte ham til at fremskynde indskibningen uden at afvente toldvæsenets opsyn.

Han blev dog for 6. gangs toldsvig dømt til at betale en bøde til Præstø Amts Fattigkasse på 206 rbd, som han ikke kunne betale lige så lidt som de 2 gange 480 rbd fra udflugten med »Makrelen«. Beløbene blev søgt inddrevet ved fogedforretninger på Frellsens bopæl, men begge gange fremviste Frellsens nu 20-årige datter et tinglæst gavebrev, ifølge hvilket hendes farmor i 1837 havde skænket hende de møbler og effekter, som forefandtes i forældrenes hjem. »Og da der ved Conference ikke fandtes andet, hvori Udlæg kunde gjøres, end

de af Jomfru Frellsen saaledes tilhørende, begjærede Rekvirenten Forretningen sluttet, hvilket skete samme Dag Kl 10«, som fogeden resigiret skrev i sin protokol. Situationen vil næppe forekomme en nutidig toldfoged ubekendt.

Frellsen måtte derfor afsone alle beløbene, hvilket i øvrigt skete i omvendt rækkefølge, således at de 206 rbd afsonedes i 1839 med 5 x 5 dages fængsel på vand og brød, hvilket Frellsen foretrak frem for den egentlige straf på 100 dages simpelt fængsel, medens afsoningen (for Frellsens vedkommende med 6 x 5 dages vand og brød) af det foregående beløb på 2 gange 480 rbd først afsluttedes i 1840.

De to mislykkede uds muglinger har muligvis inspireret Frellsen til at forsøge sig på den lovlige måde. I hvert fald ansøgte han den 1. juli 1837 kongen om tilladelse til at udføre til Altona 8-16 tons linned og uldne klude mod en udførselstold af 1 rbd pr. lispund. Han oplyste i denne forbindelse, at han i mange år havde handlet med

denne artikel og nu på grund af et betydeligt prisfald ikke kunne afsætte sit store varelager, ligesom han påberåbte sig sin 88-årige moder og fem uforsørgede børn. Det fremgår ikke af sagen, om ansøgningen blev imødekommet.

I 1838 har varelagerets størrelse åbenbart ikke længere trykket Frellsen, idet han den 18. maj blev taget under indsmugling af næsten 1.600 kg klude. Episoden fandt sted ved halvtiden om natten, da bådfører P. Andersen af Malmø indkom med færgbåd nr. 7 fra Malmø til Kastруп, medførende 31 sække klude samt Frellsen.

Frellsens kludeepoke afsluttedes med udgangen af 1830'erne, og han var dårligt nok kommet ud fra den seneste kludeafsoning, førend han kastede sig ud i en ny aktivitet, som skulle få hans tilsynekomst i og ved de sjællandske købstæder til at have samme virkning på det lokale toldvæsen som rævnen har på hønseriejeren. Nu var det spillekort, det først og fremmest drejede sig om.

POLITIE - DIRECTEUREN

I DEN KONGELIGE RESIDENTS - STAD KJØBENHAVN

Gjör vitterligt, at *Herrmand Fritz Frellsen heraf Staden*

49 Aar gammel, født *jan 1791* taler *danisk* er *middel* af Væxt, og *legesom* af Bygning, har *blonde* Haar, *blaa* Öjne

agter nu at reise herfra Staden til *Sueden Kalmuc og her tilbage*

Min tjenstlige Begiering er til alle og enhver, som bemeldte

H. F. Frellsen maatte forekomme, at de ham paa denne Reise ubehindret vilde lade passere.

Her er ingen Smitsot.

Kjöbenhavns Politiekammer den *10de Jun* 1838 Klok. *4 1/2* -Middag.

NB. Dette Pas gjælder alene for ovennævnte Reise, og ikke til flere eller andre Reiser, samt her i Staden blot tre Gange 24 Timer.

Betalt *1/2*

Ph. Hansen

1838

Der findes næppe noget billede af Frellsen, men af det her gengivne pas fremgår, at han som 49-årig var middel af vækst og legemsbygning samt havde blondt hår og blå øjne. Bemærk i øvrigt, at Frellsen her optræder under fornavnet Fritz. Frellsen fik (formodet 1 rbd) passet til den Malmø-rejse, på hvilken han ved hjemkomsten blev pågrebet med 31 sække klude i færgbåd nr 7 (Rigsarkivet).

Den 30. april 1840 indberettede toldinspektøren i Holbæk, »at en Person ved Navn Frellsen, der angiver sig bosiddende i Kjøbenhavn og at ernære sig ved Commissionshandel, er antruffet dels i det tæt uden for Holbæk beliggende Bomhus under Merløse Sogn, og dels i den i en halv Miil herfra beliggende Maltes Kro under Gandløse Sogn, begge i Merløse Herred, med 425 Spil ustemplede Spillekort, hvormed han har vedgaaet at ville drive Handel«.

Ordlyden tyder på, at Frellsen endnu ikke har været kendt uden for sine hidtidige græsgange. Allerede i 1841 har Holbæks toldinspektør dog erhvervet så meget kendskab til Frellsen, at han i en indberetning til kollegiet skrev, at »Frellsen efter denne Tid, stolende paa sit Overmod og de ringe Følger deslige Overtrædelser har eller har haft for ham, ja endog pralende af, at da han intet har at betale med har han ei heller noget at tabe, og at det er ham ligegyldigt, om han i Mulcter skylder Vedkommende nogle 1.000 Rbd mere eller mindre....«. Senere i skrivelsen fremsætter han et forekommer det - ganske konstruktivt forslag til at få lidt hånd i hanke med Frellsens bevægelser: »...tillader jeg mig underdanigst at henstille til det høje Collegii Overvejelse, om det ikke maatte ansees for hensigtsmæssigt at en Mand som Frellsen, der med saa stor Frækhed gentagen og vedblivende trodser Loven, sættes under Politiets specielle Tilsyn, saaledes at han ikke tillades at forlade sit Hjem uden Ledsagelse af Pas, der betegner hans Reiserute og Hensigten med samme med de flere Foranstaltninger, der maatte ansees nødvendige for at raade Bod paa Lovgivningens Afmagt i dette Tilfælde«. Det ser imidlertid ikke ud til, at forslaget blev realiseret.

I september 1841 fik Frellsen ved retten i København en bøde på 381 rbd for handel med ustemplede spillekort, og en måned senere ikendte retten i Frederikssund ham en bøde på 752 rbd for et tilsvarende for-

hold. Her var han i januar blevet anholdt med 811 spil kort hos en bagermester Scherfiin i Ude Sundby (dengang en landsby uden for, nu en del af Frederikssund), hos hvem han havde indlogeret sig. Det er karakteristisk, at Frellsen i disse spillekort-affærer altid indlogerede sig hos gæstgivere o.l. lige uden for købstæderne. Rygtet om ham synes heller ikke at være nået til Frederikssund, for toldinspektør Fønss omtaler ham som »en fremmed Reisende, der foregav at hedde Frelsen af Kjøbenhavn«.

Året efter blev imidlertid samtlige toldsteder i østifterne gjort bekendt med Frellsen, som nu havde udvidet sit program med stivelse, som han købte i Køge af en mand ved navn Fick, som forenede to højst forskellige erhverv, idet han både var prokurator og stivelsesfabrikant. I august 1842 modtog toldstederne fra den konstituerede overtoldinspektør for østifterne, Feddersen, en cirkulærskrivelse, som lød:

Da det fra Ringsted, Nestved og Kiøge er bleven anmeldt, at den af sine Told- og Consumtions-Defraudationer noksom berygtede, forhenværende Kiøbmand Frellsen, i denne Tid reiser om i Siælland med et Parti Stivelse, som han indsniger til Kjøbstæderne og derefter atter udfører for at tilvende sig Godtgjørelse deraf, saa undlader jeg ikke her tjenstligst at henlede Opmærksomheden paa denne svigagtige Trafik, paa det at saavel disse Besvigelser som de øvrige, den nævnte Person muligen maatte intendere, ved en skjærpet Opsynsførelse kunde blive forebyggede.

Skrivelsen var foranlediget af en indberetning fra toldinspektør Severin Fanøe i Næstved, hvor en værtshusholder Draminsky havde angivet 8 fustager med 652 pund stivelse til udførsel mod godtgørelse. Fanøe havde imidlertid fået en oplysning fra overbetjent Jørgensen i Køge (vor ven fra Fakse-kludesaagen i 1837) om, at samme 8 fustager et par dage forinden var blevet indsmuglet i Køge og derefter udført af en

gæstgiver Boyesen, hvem det var lykkedes at få godtgørelsen udbetalt. Jørgensen kunne ligeledes berette, at samme parti stivelse havde været en tur inde i og atter var udført fra Ringsted, Slagelse og Skælskør. Intet under, at bestyrelsen for Den polytekniske Læreanstalt (deriblandt ingen ringere end H.C. Ørsted) i skrivelse af 1. september 1842 meddelte General-Toldkammeret, at den indsendte prøve vel var stivelse, men i en så fordærvet tilstand, at den aldrig ville kunne sælges som almindelig stivelse. Hvilket Frellsen formentlig heller ikke har drømt om.

I februar 1843 var det toldinspektøren i Slagelse, som havde fornøjelsen af Frellsens besøg, og denne gang drejede det sig på ny om spillekort. Efter sin sædvane tog han ophold i gæstgiverier lige uden for byerne, nemlig Kребsehuset ved Sorø og Garvergård ved Slagelse. På turen var han så

uheldig at blive anholdt på landevejen med en kasse, hvis indhold angiveligt var ham ubekendt, fordi han havde fundet kassen og netop var på vej til politikammeret for, at kassen kunne blive fremlyst. Kassen indeholdt imidlertid ustemplede spillekort, og den blev derfor bragt til acciseportkontoret i Smedegade i Slagelse.

Toldinspektøren var tillige kommet under vejr med, at Frellsen havde deponeret en kasse i Kребsehuset, og havde i den anledning anmodet om kollegiets ordre til at inkvirere i Kребsehuset. Inden svaret herpå var kommet, blev Frellsens karl taget i Smedegades Port i Slagelse med 31 spil ustemplede kort imellem skjorten og undertrøjen. Dette vakte toldinspektørens mistanke om, at Frellsen nok også havde et oplag i Garvergård. Han ilede derfor til byfoged Rømer for at få dennes assistance til en husundersøgelse på Frellsens logi, men

Acciseboden fra Smedegade i Slagelse flyttedes i slutningen af 1920'erne til sin nuværende plads i byens anlæg (forf. foto).

til trods for, at han undervejs så Frellsen himself stående i Smedegade, og at han kort derefter sammen med byfogeden ankom til Garvergård, var Frellsen dog kørt nogle minutter før. Toldinspektøren skønnede derfor, at det nok også ville være omsonst at fortsætte til Kребsehuset.

Den 22. februar 1844 blev toldinspektør Fanø i Næstved opsøgt af staldkarlen fra Mogenstrup Kro, som ligger ca. 8 km fra byen på landevejen til Præstø. Karlen meddelte, at Frellsen boede på kroen, og at han opbevarede nogle pakker i rejsestalden. Fanø begav sig straks afsted til kroen, selv om den faktisk lå i nabetolddistriktet (Vordingborg), hvis toldkammer imidlertid lå betydeligt længere væk.

Ved ankomsten til kroen forefandt Fanø i rejsestalden en forspændt hestevogn, på hvis agestol lå en pakke, og desuden forreviste karlen endnu to pakker, som var henlagt i en kasse, der stod i en krog af stalden. Frellsen, som netop i kroens gæstestue havde spist aftensmad sammen med skovrider Brehmer fra Jarsskov og dennes broder, af hvem han skulle købe nogle ræveskind, blev nu opsøgt af Fanø, der anmodede ham om at komme med ud i stalden. Frellsen var også straks villig hertil, idet han dog først søgte efter sin hue i forskellige af kroens værelser. Da de var kommet ud i stalden, vedkendte Frellsen sig at eje køretøjet, hvorimod han nægtede at have noget kendskab til pakken på agestolen og til de to andre pakker. Under de efterfølgende politiforhør i Næstved, hvorunder han i øvrigt oplyste at være hjemmehørende i Skagerup ved Nykøbing Sjælland, fastholdt han sin forklaring, som han oven i købet udbyggede med, at ganske vist var agestols-pakken blevet åbnet af Fanø i overværelse af ham, men at han ikke havde lagt mærke til, hvad der var i den.

De tre pakker indeholdt i alt 918 spil ustemplede spillekort, hvilket Vordingborg søndre Birks Politiret takserede til en mulkt på 2.754 rbd, altså 3 rbd pr. spil. De

400 rbd afsonede Frellsen med 6 x 5 dages fængsel på vand og brød, og restbeløbet ved gælds fængsel i 2 år og 8 måneder.

Fængsel på vand og brød måtte ikke udstrække sig over 30 dage, og opgivelsen 6 x 5 markerer, at afsoningen skete i 6 perioder á 5 dage, da der imellem perioderne var indskudt en såkaldt mellemfristdag, i hvilket den fængslede holdtes i simpelt fængsel eller var løsladt mod kaution. Fængselsmyndighederne opererede dengang med samme tidsmåling som det øvrige samfund, således at 30 dage vitterligt var 30 dage. Ligeledes stod straffen også for sit øvrige pålydende, idet den fængslede kun måtte indtage vand og brød (dagligt 2 pund velbagt rugbrød) og dertil salt. Og han måtte ikke bøde på det ensformige traktement ved tobaksrygning.

Når Frellsen ved flere afsoninger selv retrak vand og brød, kan det vel kun have været for at få straffen hurtigere overstået, da 1 dags vand og brød modsvarede 4 dages fængsel på sædvanlig fangekost og 6 dages simpelt fængsel. At det åbenbart alligevel var ved at blive et nummer for skrappt for ham, da han skulle afsones straffen for Mogenstrup-affæren i arresten i Vordingborg, fremgår af et brev, han sendte til kammeradvokat Sporon, hvori han klager over den hårde indespærring.

Brevet er interessant, fordi det i modsætning til flere andre ansøgninger fra ham ikke er forfattet og skrevet af andre. Her er det ham selv, der taler. Hans håndskrift var ikke særlig god, og at hans ortografi også lod en del tilbage at ønske turde fremgå af følgende ordrette gengivelse af brevet. Som det ses, strider datoerne imod hinanden, hvilket nok må bero på en fejlskrivning fra Frellsens side.

Højvelbaarne hr Etatsraad Sporog
Kammeradvocat i Kiøbenhavn

Wordingborg, den 7de Maj 1844

Under 30de Maj blev jeg communiceret min Dom at jeg skulde hersteds i 30 Dage paa Vand og Brød, jeg bad paa grund af at det den Dag var min Kones Fødselsdag, at jeg maatte henfriste til den 31de. Om Morgen den 31de kon Arestforvareren og forklarede mig at der fra Kongens Foged i Kiøbenhavn var kommen Brev at jeg kunde komme til at afsone min Brøde i Kiøbenhavn, Men at jeg maatte vente til at Amtets Odre inløb. Jeg var frygtsom for at Tiden skulde henløbe inu 2 a 3 Maaneder, og bestemte mig til at modtage Vand og Brød her til at Amtets Resolution Indløb, for mulig der gik lang Tiid hend, og jeg da kunde have afsonet en deel af min Brøde og saa sone Resten i Kiøbenhavn. Jeg erfarede siden min Formodning at jeg ej engang maa faa tilladelse at være fri de 5 Mellefrist Dage, og som aldrig nogen Tiid er bleven mig nægtet Untagen jeg kunde stille Caution for Penge Multen, Jeg tilbød Caution af flere af Byens Borgere for min personlige tilstede Kommelse til bestemte Tiid men ej til Penge Multen, da jeg som fattig Mand ej kan forlange nogen at være Caution for Penge Multen, da de jo dog ej kan mere end Personen, Da jeg ej kan komme ud som Varretægt Arestant de 5 Mellefrist Dage, Untagen at jeg kunde skaffe Caution for Penge med. Saa maae jeg nødsages til at Bønfalde deres Velbaarenhed om, som alle Tiider har vist mig den Naade, vel at lide min Straf Men dog paa en Maade som for Eftertiden for mig ej kunde have skadelige Følger. Aresten her i Wordingborg bestaar af 3de Arester, 2de Mørke nær ved Jorden, som der under Loftet er en (lille?) Lem med 1 Jern Kors, og naar denne er lukket er det ganske Mørkt, og desuden 1 Brigs, samt 1 Gang ved siden af den paa Circa 1 Allen Brede og 3 Allen Lang. Det er hele den Arest. Og paa Loftet er der et Tag kammer som om Vinteren er meget kold, der er vel Kakkellovn men uden Røer eller Døre, der haver

jeg lagt i denne Vinter, dette har jeg maattet udholde. Nu er det Sommer og da er Tagets hede saa stærk at jeg mange gange imellem havde en frygt som for at udholde det, hr Justitsraad har været saa god at tilbyde mig at jeg kunde komme ner i den Nederste Arest vor man ej kan Skimte Dagens Lys naar ej Lemmen er Oppe, Vil man saaledes have Lemmen oppe maae man værre der er Svag af Gigt frygter for at ganske at blive et Elendig Menneske, Eller ej at udholde saadan som den er i den øverste Arest som er den bedste. Arestforvareren er og Raadstue Tiener og har i Aar udsædvanlig meget af Bestille med at tilsiige Byens Bygnings Commission, for at varretage den Nye Raadstue der bliver bygget. Samt andre af Byens Adfairs, Saa det er ham i Regelen umuligen mangan Gang at spadsere med mig ½ Time at spadsere for at nyde frisk Luft. Som hr Justitsraad Oxenbøll har været saa god at tillade ham at gaee med mig. Min Bøn til deres Højvelbaarenhed er om at jeg enten maae komme til Kiøbenhavn at lide Resten af min Straf eller og maae erholde mine 5 Dages Mellefrist for dog at vinde nogle af de Tabte Kræfter igen efter saa lang en Tiid at have været Arresteret. Jeg har destoværre faaet det med Hævelse i mine Knæ samt Stivhed af den lange hensiddende Arest. Jeg har vel havt Doctoren til dem som har ordineret Iglær, men Rørelse i Forening dermed er det der hjælper mest. I haab om deres Højvelbaarenhed naadigst ville tilgive min Dristighed at jeg vover at tilskrive dem og Bønfalde om enten at komme til Kiøbenhavn eller tilladelse til at komme ud i mellefrist Dagene i Mod Caution for Personen men ej for Pengene af nogle af Byens Borgere.

Jeg forbliver med ald Højagtelse deres underdanige

Fr Frellsen

Frellsen blev 1844 overført til videre afsoning i København, hvor han - nu 55 år gammel - blev lægeundersøgt på grund af klager over blodstigning til hovedet, hovedpine, astma, mangel på appetit og søvn, standset stolgang (dvs. forstoppelse) og hæmorroidevanskeligheder. Lægen, der beskrev Frellsen som værende af melankolsk temperament og fandt ham meget forstemt og urolig, skønnede efter sin undersøgelse, at lidelserne til dels hidrørte fra manglende bevægelse i den friske luft. Og da lægen yderligere erfarede, at Frellsen i omtrent 30 år havde været henvist til at færdes meget i det fri på rejser, anså han det for nødvendigt, at Frellsen for at vedligeholde sin sundhed fik tilladelse til at bevæge sig i det fri nogle gange om ugen.

Frellsen fik herefter tilladelse til under bevogtning at gå 3 gange om ugen, 2 timer ad gangen, på volden mellem Vesterport og Østerport.

I 1845 ansøgte Frellsen General-Toldkamret om et tillæg til nogle allerede tilståede underholdningspenge samt lidt hjælp til ildebrændsel, idet han påkalder toldkamrets medlidenhed med »en Mand, som blidere Dage har været til Deel, men nu destoværre maa henleve en høist sørgelig Tiid«. Året efter ansøgte han om en måneds afbrydelse af fængselsopholdet, hvis ikke hans sidste rest af helbred skulle tilintetgøres, og han og hans familie samtidig skulle bringes til tiggerstaven, men ansøgningen synes ikke at være blevet imødekommet. I en ny ansøgning om understøttelse beskriver Frellsen sig i januar 1847 som værende i total fattigdom efter at have hensiddet i gældsfængsel i 3 år og 2 måneder.

Der kan næppe være tvivl om, at Frellsen ikke var at misunde i disse år som fange. Men det skulle imidlertid vise sig, at han trods indespærringen langt fra havde tabt følingen med smuglerlivet. Allerede i 1845 meldte en københavnsk toldbetjent, Selmer, at han havde fået oplysning om, at

Frellsen lå inde med flere hundrede spil ustemplede spillekort i gældsfængselet, men ved en undersøgelse fandt man dog kun 6 spil.

I den følgende tid konstateredes dog en så omfattende handel med indsmuglede spillekort, at der i maj 1847 ved kongelig resolution blev nedsat en særlig kommission, som under ledelse af kriminal- og politiretssassessor Rothe skulle fortsætte de i den anledning påbegyndte undersøgelser.

Det blev herved afsløret, at Frellsen under hele sit fængselsophold fra februar 1844 havde dirigeret et foretagende, som fra Lübeck indførte spillekort, der blev oplagt på transitoplæg her i landet og derfra udført til Landskrona, hvor en person var bemyndiget af Frellsen til at sælge så mange som muligt og derefter besørge resten transporteret med forskellige svenske bådførere til den danske kyst, hvor Frellsen foranstaltede modtagelse af dem uden toldvæsenets indblanding. Han indrømmede over for kommissionen, at han på denne måde havde ladet indsmugle 22.608 spil kort.

Evnen til fra fængselet at styre begivenhederne demonstrerede han også under selve kommissionsundersøgelsen, da en styrmand Nielsen, som jævnligt havde besøgt Frellsen i arresten, selv blev anholdt med en pakke, som Frellsen havde kastet ud gennem det åbentstående arrestvindue til ham, da han en dag passerede arresten. Pakken indeholdt breve, som Nielsen skulle viderebesørge til forskellige personer, med anvisninger fra Frellsen om, hvorledes de skulle udtale sig som vidner i sagen.

I sine egne forklaringer til retten pyntede Frellsen i øvrigt også en smule på sin fortid, da han i 1847 forfremmede sin forlængst afdøde far til at have været toldkontrollør, ligesom han fortav frakendelsen af borgerskabet, men alene angav forskellige uheld, såsom skibes forlis og en fallit i England som årsag til, at han blev ruineret. Ved samme lejlighed oplyste han

Frellsens gamle læremester, den fine konsul C.F. Hage og hans hustru, malet i købmandskontoret i Stege af Wilhelm Marstrand 1849 (Nivaagaards Malerisamling).

bl.a., at to af hans fire børn var døde, og at de to tilbageværende var beskæftiget som styrmand i fart på Amerika (Frello, 27 år) og som handelsbetjent i Hamburg (Peter, 23 år). Datteren med møblerne må således være død i en ung alder.

Undersøgelsen resulterede i retslig tiltale mod 98 personer med Frellsen som en suveræn nr. 1. Hans kone nåede også at komme med (som nr. 8), idet hun tiltaltes for at have opbevaret og distribueret indsmuglede kort, men hun blev dog frikendt ved domsafsigelsen.

Af de 98 tiltalte hørte nogle ganske få til en kreds, som tilsyneladende ikke havde nogen tilknytning til Frellsen, og som grupperede sig omkring skipper Peder Christensen Kruse fra Præstø, som i 1844 havde været med sit skib i Amsterdam og da havde benyttet lejligheden til hos en spillekortfabrikant Gelbik at bestille 4 gros (dvs. 576 spil) ustemplede kort. Gelbik kunne imidlertid ikke nå at få kortene færdige inden Kruses hjemrejse, hvorfor Kruse betalte 66 gylden for kortene, som Gelbik derefter skulle sende til Danmark med en anden skipper. Dette skete imidlertid ikke, og da Kruse i 1846 på ny kom til Amsterdam, opsøgte han forstæligt nok Gelbik. Til trods for, at de forløbne 2 år måtte formodes at have været tilstrækkelig lang leveringstid, erklærede Gelbik, at han ikke havde så mange ustemplede kort på lager. I stedet kunne han imidlertid tilbyde Kruse noget så favorabelt som en efterligning af Holmblads danske spillekort, forsynet med falsk dansk stempel. Kruse modtog herefter 2 gros af disse kort samt 1½ gros ustemplede kort. Efter hjemkomsten til Præstø lod Kruse en kuffert med kortene bringe til Rekkende (4 km syd for Præstø), hvor kufferten blev hensat på skolelærer Hansens loft. Efterhånden havde toldvæsenet dog fået nys om sagen, der for Kruses vedkommende sluttede med, at han måtte tilbringe 8 måneder i Møns Tugt- og Forbedringshus.

Af de øvrige tiltalte blev 16 frifundet, medens de resterende ca. 80 blev idømt bøder af varierende størrelse. Denne kreds omfattede bl.a. tilsyneladende de fleste af købmændene i en række købstæder, således 6 i Præstø, 7 i Næstved, 7 i Vordingborg, 5 i Køge og 3 i Hillerød. Hertil kom 17 københavnske urtekræmmere og hørkræmmere samt en række kromænd, værtshusholdere og håndværksmestre spredt over den østlige del af Sjælland. Skæbnen ville endda, at en af de købmænd, som fik ørerne i maskinen, var ingen ringere end Frellsens gamle læremester, købmand Christopher Friederich Hage, Stege, der som tiltalt nr. 87 blev idømt en bøde på 36 rbd, hvilket nok er ensbetydende med, at han har aftaget 1 dusin ustemplede kort. Men eftersom Frellsen i denne periode handlede pr. stedfortræder, og det måske tillige er tvivlsomt, om Hage personlig foretog sådanne nussede småindkøb, er det næppe sandsynligt, at Hage allerede ved indkøbet var klar over, at hans veje krydsedes med hans tidligere lærings.

Hovedpersonen selv idømtes ved kommissionens dom af 22. juli 1848 8 dages simpelt fængsel samt en bøde på 67.972 rbd. De 8 dage har næppe anfægtet Frellsen, men bøden var - selv om den på grundlag af antallet af kort var forudsigelig - af en størrelse, hvis omfang man i dag vanskeligt kan forestille sig. Den svarede imidlertid til 68 toldstedcheferes samlede årsløn, i hvert fald hvis en af dem ville give 28 rbd i rabat. I december meddelte Kammeradvokaten til Finansministeriet, at Frellsen havde akkviesceret ved dommen, hvorfor Kammeradvokaten mente, at spørgsmålet om Frellsens løsladelse bortfaldt.

Kort forinden søgte Frellsen kollegiet om en understøttelse på 15 skilling om ugen, hvilket jo ikke kunne give de bedste forhåbninger om at få de 67.972 rbd i kassen. Brevet, der her gengives ordret, lyder:

Til
Det høje Kongelige Generall Toldkammer
og Commerc Colegium
Kiøbenhavn

Underdanigst

I følge sket Indstilling til Kammeradvoca-
ten og sammes Instilling den 1de December
1844 og det dermed fulgte Bilag Er jeg un-
der 2de December 1847 bleven belagt med
Personlig Arest naar jeg ej i følge Lovgiv-
ningen af 1797 § 128 ej kunde Stille Cau-
tion for et Afdrag af den forvente Mult,
stor 1.000 Rd. Et tilfælde som vist saa
Længe som Danmark har været er det
første efter min formening der er bleven
for toldovertrædelse andvendt af Et saa
naadig bekiendt Collegium, efter først at
have hensiddet 4 Aar i Fængsell. Jeg tilbød
at ville formaa mine forhend værende Ven-
ner om muligt at ville være Caution for
min Person, For Penge vilde jeg ej forlan-
ge nogen Mand at være det, Da jeg ej paa
nogen Maade kunde se mig i Stand til at
tilbagebetale denne sum aldeles efter nu
paa 5^d Aargang hensidder i Ensom Fæng-
sel og er bleven aldeles Ruineret. Ej vilde
jeg besvære det høje Colegium med mine
Liddelser i det forgangne Aar, Men de er
Større end nogen af de Største forbrydere
har lidt, kuns vover jeg at skildre Liddet af
de Udstandne besværligheder, først har jeg
hensiddet i Ensomt Fængsel i Længere
Tiid, og dernæst har jeg paa hr Assor Roh-
tes befaling maatte følge Landet rundt paa
Langs og Tværs med 2de Polletie Betjen-
ter, som den Største forbryder, og betræde
alle Landets Aresten til Advarsel og Skræk
for de Paagældende, Min for 20 Aar tilba-
ge værende Stilling bragte mig herved i en
saa fortvivlet Stilling at jeg mange Gange
var aldeles fortvivlet. Hr Assessor Roh-
te

vel den strenge men Redtfærdige Dommer
føjte her min Ulykkelige Skiæbne, og kom
flere Gange ind til mig i min Ensomme
Arest og trøstede mig, for ej ganske at fal-
de i fortvivelse. Ved at Erfare ald den
haand og foragt, som blev mig tilkiendegi-
vet uden dog nogen fornærmede mig, fordi
jeg var jo i Rettens Væрге, Liggesom hr
Wagtmaster Andersen udi vis Varetægt jeg
har hensiddet i 36 Uger i Ensomt Inde-
stænt Fængsel paa Fangekost, Ved flere
Lejligheder Befunden mig i et saa fortvivlet
Humør, at han har funden sig foranlediget
til at Lade mig komme i den friske Luft. Ej
bør jeg vove at Bønfalde det høje Colegi-
um om Naade for min frihed, men vover at
bede det høje Colegium om der maatte til-
staas mig 15 Sk om Ugen som de har været
saa naadig at give mig som Giælds fange til
mit tarvelige Udkomme, Nu faar jeg kuns
for 11 $\frac{3}{4}$ Sk Fange Kost om Dagen. Jeg er
ej vandt til at tilskrive et saa højt staaende
Colegium og beder de Naadigst vil tilgive
min Slette Skrift og daarlige Stiil, da Kum-
mer og Bøndernes Wedmodstaarer har tæ-
ret det meste af mit Syn og Aandskraften.
I haab om det høje Colegium Naade beder
jeg om denne Understøttelse saa længe jeg
er deres Fange, Og forbliver det høje Co-
legiums Underdanige

Fr Frellsen

Kiøbenhavn den 14de Juni 1848

Frellsens gård set gennem den nu nedrevne accisebod. T.v. brændevinsbrænderiet, hvis have strakte sig ned til noret. Det var ad denne vej, nogle af Frellsens smuglerier foregik (forf. foto).

Hvis oplysningerne om, at han efter 4 års fængsling var aldeles ruineret, var sandfærdige, kan man nok henfalde i spekulationer over, hvor provenuet ved salg af 22.608 spil indsmuglede kort er blevet af.

I begyndelsen af 1855 meddelte Københavns Politikammer, at eksekutionen af dommene (som var blevet prøvet ved Højesteret i 1850) nu var tilendebragt, idet de to fængselsstraffe var afsønde, og at mulktterne var afviklet ved, at 6.767 rbd var eftergivet, 71.741 rbd var afsønde, 6.115 rbd var betalt kontant og 54 rbd var uerholdelige på grund af død. Frellsen tegnede sig således for broderparten af den afsønde del af bøderne, og han må have overstået det relativt hurtigt, for i juni 1851 var han i fuld gang igen, og nu var det ikke længere ved fjernstyring fra fængslet.

Konsumtionen var nu netop bortfaldet i provinsen, så at der ikke længere var basis

for fiduser á la stivelsesnummeret. I København bortfaldt konsumtionen fra april 1852, og Frellsens syn var nu ikke mere tæret af »kummer og bønners vemodstærer« end, at han øjnede muligheden for at få en forretning med her på falderebet. Han sendte et parti sprit og cognac fra København til Sverige og hævdede i den anledning konsumtionsgodtgørelse. Skibet sejlede imidlertid til Møns nordkyst, hvor varerne blev landsat ved Ålebæk Strand, hvorfra de af gårdmændene Jacob Larsen og Casper Hansen fra Sømarke blev kørt til Stege og foreløbig deponeret hos en gæstgiver Mackeprang.

Der gik en lille uges tid, førend toldvæsenet i Stege fik færten af, at Frellsen på ny huserede i byen og på egen. Man næsten aner det indestængte suk, der ligger bag toldinspektør Engelhardts indledning i indberetningen til Finansministeriet: »Under-

haanden er jeg i Dag kommet til Kundskab om, at den velbekjendte Smugler Frelsen fra Kjøbenhavn nu fortsætter sin gamle Metier.« Det er karakteristisk, at Frellsen ved første omtale i en ny sag næsten altid betegnes som den velbekendte, berygtede eller noksom bekendte o.l.

Varerne var imidlertid blevet sendt til Sjælland og solgt der (bl.a. i Vordingborg), førend toldvæsenet kom med, og Frellsen var heller ikke til at få fat i, da han ifølge Engelhardt flakkede om på landet for at opkøbe kalveskind. Det lykkedes dog efterhånden at få så meget hold på sagen, at Frellsen i 1852 blev idømt en mulkt på 384 rbd, som han afsonede med simpelt fængsel i tiden 31. juli-24. november 1852.

I 1854 dømtes Frellsen endelig for sidste gang for smugleri. Denne gang var det klæde og spillekort, som han året før havde indsmuglet på et helt nyt sted, nemlig Lappestens Batteri, som var resten af en gammel kystbefæstning ved Helsingør, omtrent ud for det sted, hvor nu Teknisk Museum ligger.

Afsoningen af denne straf må have strakt sig ind i 1855, og med den synes Frellsens smuglerkarriere omsider at være slut. Han var nu midt i tresserne og dermed nok også ved at være for gammel til disse aktiviteter.

Frellsen må nødvendigvis være sluppet godt fra mange smuglerier, dels fordi det især under konsumtionen - ikke var så vanskeligt at snyde toldvæsenet, og dels fordi han vel ikke var blevet ved så længe, hvis han var blevet straffet for hvert eneste smugleri. Alligevel er der meget, der tyder på, at han ikke har haft noget stort økonomisk udbytte af smuglerierne, hverken de uopdagede eller dem, som han så møjsommeligt afsonede. Hvad der alligevel fik ham til at smugle i så mange år, lader sig næppe opklare.

Derimod vidner et omfangsrigt arkivmateriale endnu i dag om, at Stegetolderens søn var samfundet en ualmindelig dyr dreng, både med hensyn til besvegne afgifter og til det arbejde, som han påførte told-

væsen, politi, retsvæsen og fængselsvæsen.

Som nævnt slap disse væsener ham af syne i 1855, og der skulle under ingen omstændigheder blive grund til at kere sig om ham ret meget længere. Hans otium blev nemlig ikke langt, den 18. september 1856 døde han af brystsvaghed. Han havde da været enkemand i kun 7 uger, den 31. juli var hans hustru død af tyfus. De blev begge begravet på Assistens Kirkegård i København.

Kilder

Rigsarkivet:

DK G, XIV nr. 174

Kommissionen i undersøgelsessagen mod købmand Frederik Kragh Juel Wind Frelsen for toldsvig m.m. 1847.

DK G, XIV nr. 175

Kommissionen i justitssagen mod købmand Frederik Kragh Juel Wind Frelsen 1847-1852.

Gruppeordnede toldsager.

4, 29 Sager vedkommende købmand Frellsens defraudation (1823-1852).

4, 112 Kombineret spillekortsag imod Frellsen m.fl. (1845-1857).

Stege Toldkammers konduitelister 1818-1822.

Kirkebogen for Ærøskøbing 1791.

Lokalhistorisk Arkiv, Stege:

Kirkebogen for Stege 1817-1830

Folketællingsliste for Stege 1801 og 1835

Københavns Stadsarkiv:

Uddrag af skødeprotokol og begravelsesprotokol for Assistens Kirkegård.

Oplysninger fra vejvisere og folketællingslister.

Bogen »Stege inden for Voldene«, udgivet af Miljøministeriet, Fredningsstyrelsen og Møn Kommune 1981.

En særlig tak til *Birthe og Kaj Nielsen*, uden hvis entusiastiske hjælp de værste passager af Frellsens gotiske håndskrift ikke var blevet tydet.

»Tove«-sagen - et smugleriforsøg fra forsøgsordningens tid

AF KJELD BRESSING

Indførelsen af merværdiafgiften betød, at toldvæsenet måtte centralisere og tilpasse sine funktioner til afvikling fra færre og større toldkammerenheder. Inden man på landsplan tog dette skridt, gennemførtes en forsøgsperiode, således at der på Lolland-Falster kom til at gælde helt andre toldbestemmelser end for det øvrige land. Grundlaget for denne mærkelige situation var Finansministeriets bekendtgørelse nr. 381 af 22. november 1968.

Efter denne bekendtgørelse blev der for området givet helt nye regler for toldbehandling af skibe, luftfartøjer, jernbanetrafik, lastbiltrafik og anden trafik. Indførsel af varer blev styret af en ny godsregistreringsprocedure. Kreditoplag, kreditlagre og toldpakhuse forsvandt, idet en ny fortoldningsprocedure indeholdt en kreditordning, og varerne kunne køres direkte ud til varemottagerne.

Man havde altså nu den mærkelige situation, at der var skabt en kunstig toldgrænse mellem Lolland-Falster og det øvrige land, og vi, der gjorde tjeneste i området, måtte arbejde med metoder, der var uden tradition og erfaring fra fortiden. Det kan nok være vanskeligt at forestille sig, hvordan det var at arbejde med tjenestebestemmelser, der alle var uprøvede, og hvor man ofte fik til svar på et spørgsmål: »Det er Deres kunst at vise os, hvordan det kan gøres«.

Trafikkontrollen og bevogtningsopgaver blev henlagt til en ny afdeling - Distriktskontrollen - som jeg blev udnævnt til leder af, selvom ingen på dette tidspunkt rigtig var klar over, hvordan denne institution skulle bygges op. Under et af de første instruktionsforedrag blev vi belært om, at

toldvæsenet hidtil havde arbejdet med alt for gammeldags metoder, og at tiden nu krævede ændringer. For bevogtningens vedkommende var en enkelt mand i hver havn for svag en indsats, og der skulle nu etableres store, slagkraftige patruljer, som til enhver tid var klar til indsats i hele distriktet. Kontrollen skulle styres af en radiotjeneste, der skulle være toldvæsenets stedse vågne øje.

Jeg tror nok at kunne sige med rette, at vi nåede at leve op til denne målsætning. I løbet af et års tid fik vi etableret et lokalt efterretningssystem, som især støttede sig på ca. 30 toldopsynsmænd, der blev suppleret med en række private kontakter. Alle indsamlede oplysninger blev systematiseret i kartoteker, kortmateriale blev udarbejdet, radiotjenesten indøvet og personalet blev trænet i at kende landsdelens geografiske forhold indgående. Toldopsynsmændene boede rundt på den 600 km lange kystlinie. De var honorarlønnede, men er nu alle afskedigede.

Da alt dette var i orden, begyndte vi at være farlige for smuglerne, som i denne periode smuglede store mængder cigaretter til Danmark fra Polen og Østtyskland. En autentisk hændelse, der indeholder mange interessante momenter, kan illustrere dette. Den refereres i det følgende på grundlag af notater fra radiojournalen og indberetningen til toldinspektoren.

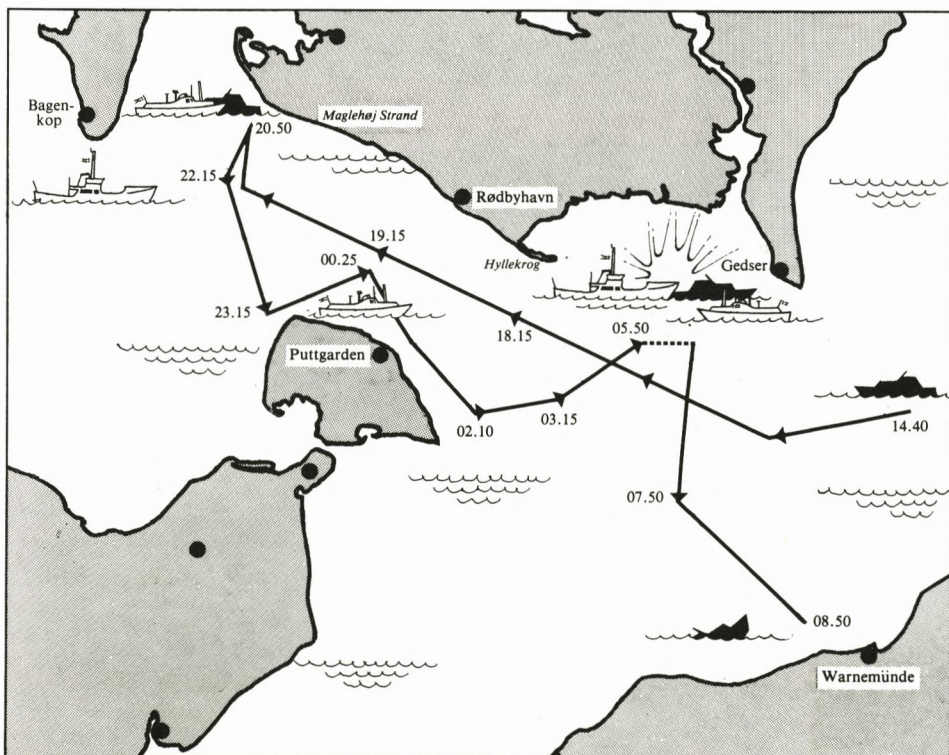
Den 31. januar 1971 klokken 14.30 meddelte Marinestation Gedser, at Gedser Rev fyrskib havde observeret fiskerkutteren »Tove« på vej vestover. Toldopsynsmanden på Hyllekrog fyr blev underrettet, og en patruljevogn sendtes til Rødbyhavn. Samtidig anmodedes færgen »Danmark«

om at holde udkig efter »Tove«. 16.00 meldte Marinestation Gedser, at »Tove« havde passeret Gedser med kurs vest. 17.00 blev tolldirektoratet forespurgt om muligheden af assistance fra patruljebåde. Det oplystes, at »Viben« ville afgå fra Korsør omgående. 18.15 meldte Hyllekrog Fyr, at »Tove« var passeret med slukkede lanterner. Samtidig er »Viben« nord for Lange-land.

18.30 bliver en ekstra vogn bemanded, således at der køres kystpatrulje med to vogne. 19.00 sendes vogn I til strækningen Brundragerne - Rødbyhavn. 19.15 meldes »Tove« ud for Rødbyhavn og »Viben« syd for Spodsbjerg. Vogn I sendes til Rødbyhavn, vogn II til området Maglehøj-Ydø.

19.30 sendes vogn I til området Rødbyhavn - Maglehøj. Samtidig orienteres tolldirektoratets hjemmevagt. 20.50 forsøger »Viben« at borde »Tove«, der yder kraftig modstand med bådsager, kæder m.v. Der smides net i vandet, for at dette skal gå i skruen på patruljebåden. »Viben« forsøger forgæves at beskadige »Toves« ror.

En bil observeres ved Ydø strand. To mænd løber bort fra vognen. »Tove« observeres sammen med »Viben« nær land samme sted. Vogn I ankommer til vejen ved Tranesse gård. »Viben« melder, at »Tove« undviger. 20.50 meddeler Langelands Marinedistrikt, at der vil afgå et marinefartøj til assistance fra Bagenkop 22.30. 20.55 anmodes Nakskov politi om

Toves rute ————— Bugsering .....

Efter den natlige aktion ses »Viben« tidligt på formiddagen den 1. februar 1971 gå til kajs i Gedser havn. I forgrunden overtoldvagtimester H.K. Bøye, i baggrunden fra venstre overtoldvagtimester E. Jensen, der bordede »Tove«, overtoldvagtimester O.J. Sørensen og den politimand fra Langeland, der blev overført fra »Ertholm« til »Viben« i rum sø. Bøjet over rælingen skimtes toldbetjent P.A. Hansen, og på kajen ses artiklens forfatter (foto: pressefotograf Winnifred Eriksen, Nykøbing).

assistance, og vogn I sendes til Ydø strand. 21.00 dirigeres politiets mobilpatrolje fra Langø til Ydø strand. Ved en fejltagelse kører patroljen mod Tranesse gård. Fejlen rettes.

Ejerforhold på bilen indgår fra Centralregistret. Ejer: fru NN, Vesterbro i København. 21.15 assisterer politiet ved Ydø strand, mens vogn II patruljerer vestover. 22.00 er »Viben« stadig ved »Tove« med kurs øst.

Langelands Marinedistrikt orienteres. 22.40 foranlediger Nakskov politi, at Falck afhenter bilen, der er forsynet med ulovlig radio, 22 kanaler.

22.43 afgår marinekutteren »Ertholm« fra Bagenkop med toldvagtimester Frederiksen og en politimand om bord. 22.50: Svendborg toldvæsen og »Viben« oriente-

res. Position og kurs sendes til Langelands Marinedistrikt. Vogn I dirigeres til Rødbyhavn. 00.35 er »Viben« 3 sømil østsydøst for Femern fyrskib, 01.05 1½ sømil tværs af Puttgarten. 02.00 dirigeres »Viben« tilbage til »Ertholm« for at få mandskab om bord. Denne manøvre er meget vanskelig på grund af høj sø, men 02.30 er Frederiksen og politimanden om bord. »Tove« må formentlig snart forlade vesttysk højhedsområde (3 sømil) og atter sejle i internationalt farvand.

02.50 ingen kontakt med »Tove«, patroljevognene kaldes hjem. 03.00 underrettes Marinestation Gedser om »Toves« sidste position, kurs og fart og anmodes om at hjælpe med observationer indenfor den cirkel, hvor »Tove« må befinde sig. Marinestationen melder om et fartøj, der med

passende fart går mod Rødsand. 04.16: »Viben« og »Ertholm« har atter kontakt med »Tove«. 05.50 giver marinen tilladelse til, at der må skydes med skarpt, og at »Tove« skal bordes.

Marinekutteren påsejler »Tove« og ødelægger bådens ror. Efter kollisionen tager »Tove« en trosse om bord, og der påbegyndes bugsering mod Gedser. Da man kan forudse, at besætningen på »Tove« vil forsøge at sænke fartøjet, border overtoldvagtmaster Eigil Jensen »Tove« alene, mens det ikke lykkes for to andre tjenestemænd at komme om bord. Der indgår mel-

ding (tidspunktet ikke noteret) om, at Jensen står ved rælingen af »Tove«, og at en mand truer ham med en hævet jernstang. Der forlanges frit lejde, eller også vil Jensen blive kastet i søen.

Fartøjerne anmodes om at bjerge Jensen og midlertidigt indstille aktionen. Der fires en gummibåd over mod »Tove«, og det lykkes at overføre Jensen til Marinekutteren. »Tove« kapper slæbetrossen og sejler mod syd, forfulgt af »Viben«. Aktionen indstilles, da »Tove« kommer ind på østtysk område. Det oplyses senere, at »Tove« lider fuldstændigt haveri på kysten ved

Lederen af distriktskontrollen for Lolland-Falster, artiklens forfatter K. Bressing, og en politibetjent fra Gedser modtager »Viben« i Gedser havn (foto: Winnifred Eriksen).

Warnemünde. Ved retten i Naskov blev der afsagt kendelse om beslaglæggelse af bilen. Det viste sig, at post- og telegrafvæsenet tidligere havde opsogt fru NN's mand og konstateret, at vognen var forsynet med et ulovligt radiofonianlæg, men at hr. NN dengang var flygtet, inden anlægget blev beslaglagt.

»Tove-sagen« indeholder nok lidt flere dramatiske enkeltheder end andre, men den viser hvad radio- og patruljetjenesten kunne udvikles til. På et vist tidspunkt var der 4 mand på radiostationen. En til at passe radio, en til at passe telefoner, en til at passe søkort samt undertegnede, der sammen med de tre andre forsøgte at vurdere situationen løbende og disponere med både og biler. Endvidere var det vigtigt at holde underretningen til andre myndigheder ajour. Det vesttyske toldvæsen var også underrettet, men man havde ikke grundlag for at assistere før anløb af en havn.

Når dette skrives, kommer stemningen

fra dengang atter tydeligt frem i erindringen. De 34 timer, denne tårn varede, forsvandt som et lyn. Stemningen vekslede mellem højt humør og sort ærgrelse. Da kontakten med »Tove« glippede, sank humøret under nul. Overtoldvagtmester Bisgård Larsen sagde imidlertid pludselig: »Indenfor denne cirkel er han sgu«, og sammen med Marinestation Gedser lykkedes det atter at finde »Tove«, selvom det var sort nat.

Da bugseringen begyndte var humøret atter højt, og vi fik en kop kaffe. Da man kunne se bådene fra Gedser, troede vi, at alt var klareret. Føreren på »Tove« var imidlertid en dygtig sømand, der havde fået lavet en nødreparation af sit rør, og han forsøgte at flygte sydpå. På grund af høj sø kunne man ikke nå at gøre mere. Da besætningen var identificeret, og smuglerforsøget afværget, var det trods alt en tilfredsstillende aktion.

Toldhistoriske noter

Dansk toldhistorisk bibliografi -1982, af Tove Wihlborg Andersen og Gunnar Jakobsen. Direktoratet for Toldvæsenet 1981. 160 s. kr 51,00.

Udgivelse af historiske bibliografier hører til sjældenhederne. Siden Henry Bruun i 1956 havde ført den bredt anlagte Dansk historisk Bibliografi op til 1947, har det været småt med udgivelser inden for denne genre. Et tilløb hertil var Dansk historisk årsbibliografi for årene 1967-69 udgivet af Dansk historisk Fællesforening i samarbejde med Den danske historiske Forening, men såvidt det er anmelderen bekendt, er dette initiativ i dag gået i stå.

Heller ikke inden for mere begrænsede emneområder er man forvænt med nyere bibliografiske hjælpemidler. Det er derfor glædeligt, at Direktoratet for Toldvæsenet blandt sine opgaver inden for sit eget fagområde at udarbejde og udgive en dansk toldhistorisk bibliografi. Opgaven har ikke kun været vanskelig men også utaknemmelig i den forstand, at det er en publikation, som udgiveren på forhånd ikke kan vente sig megen publicity af - endsige salg i.

Anmelderen vil dog vove den påstand, at den foreliggende bibliografi er den vigtigste og mest nyttige bog, som toldvæsenet - og her tænkes specielt på Toldhistorisk Sel-

skab - hidtil har udgivet inden for den historiske genre. Den foreliggende bibliografi er således et uhyre vigtigt arbejdsredskab for alle taldhistorisk interesserede - såvel fagfolk som amatører. Den er en solid basis for kommende studier i toldvæsenets mangesidede og spændende virke og giver et godt overblik over litteraturen til denne specielle men vigtige del af dansk økonomisk historie gennem tiderne.

Det er bibliotekar Tove Wihlborg Andersen og overtoldassistent Gunnar Jakobsen, som har haft det sure slid med at finde frem til bibliografiens 3835 litteraturhenvisninger, der fordeler sig på 160 sider. Bibliografien falder stort set i tre hovedafsnit fordelt efter emne, topografi (toldsteder) og enkeltbiografier. Mens de to sidstnævnte hovedafsnit giver sig selv og ikke kræver mange kommentarer samler interessen sig om det emneopdelte første hovedafsnit side 1-58, der dispositions-mæssigt har været langt det vanskeligste at have med at gøre.

En bibliografis anvendelighed er i ikke ringe grad afhængig af en god emneopdeling, så brugeren hurtigt og let ved et enkelt opslag kan finde litteraturen til netop det emne, som vedkommende er interesseret i. I den foreliggende bibliografi virker opdelingen klar og tilpas detaljeret. Den interesserede kan her slå op under alt lige fra krydstoldvæsenet til toldflag og toldsegl. Tilsvarende har Oms og Moms og lignende ældre plagsomme påhit som accise og konsumtion fået hver deres særlige rubrik.

Til gengæld lades brugeren/læseren noget i stikken, hvis det er den generelle toldpolitiske udvikling i en bestemt periode, som man vil finde litteratur til. Bibliografien opererer her med følgende tre emnegrupper, som påkalder sig interessen: toldpolitik, toldlovgivning og told og afgifter. Emmæssigt overlapper de hinanden. Mange bøger og artikler beskæftiger sig både med toldpolitik, de enkelte toldlove og de dermed forbundne afgifter - f. eks. er

bibliografiens nr. 754 Aage Rasch: »Dansk toldpolitik 1760-1797« anbragt i emnegruppen toldpolitik. Det virker umiddelbart logisk, men bogen behandler faktisk også indgående de enkelte toldlove og de dermed forbundne afgifter. Det bliver således noget af en tilfældighed, om en bog anbringes i den ene eller den anden kategori.

I det foreliggende tilfælde havde det været bedre at slå alle de tre emnegrupper toldpolitik, toldlovgivning og told og afgifter sammen i en stor hovedgruppe, der så blev underinddelt i tidsafsnit. Hermed ville man få et godt overblik over litteraturen vedr. middelalderen, perioden op til Christian 4. og så fremdeles. Med den nuværende inddeling er man nødt til at gennemse alle tre emnegrupper for at være sikker på, at man har fået det hele med (dog er det en overkommelig opgave). Endvidere virker det forstyrrende, at bibliografien her ved at gå frem efter udgivelsesår springer frem og tilbage i tidsperioderne - f. eks. springer man med de tre numre 754-756 fra slutningen af 1700-tallet tilbage til middelalderen og herfra igen frem til De europæiske Fællesskaber.

En anden saglig indvending retter sig mod emnegruppen med bibliografier side 1. Her må det undre, at der kun er nævnt to mere ukendte bibliografiske hjælpemidler mens så grundlæggende værker som Bibliotheca Danica og Dansk historisk Bibliografi, der indeholder en mængde henvisninger til taldhistorisk litteratur, er uomtalt.

Disse få kritiske bemærkninger skal dog ikke sløre, at der bag det lidt kedelige og anonyme omslag til »Dansk taldhistorisk bibliografi« gemmer sig en bog af høj kvalitet, som ikke kun Direktoratet for Toldvæsenet men også de mange taldhistorisk interesserede kan være godt tjent med.

I forordet skriver tolddirektør C.A. Nielsen, at arbejdet med bibliografien tænkes fortsat med henblik på udsendelse af en ny udgave eller et tillæg til det foreliggende

bind. Hvad enten man nu vælger den ene eller den anden løsning, kan anmelderen kun opfordre toldvæsenet til at fortsætte i det her lagte gode spor. Det fortjener det.

Henrik Becker-Christensen

Frede P. Jensen: Danmarks konflikt med Sverige 1563-1570. Den danske historiske forening 1982, 372 s. ill. kr. 180,00.

Under denne lidt misvisende, alt for beskedne titel udkom sidste år og forsvarede 11. juni en vægtig disputats. Det er sjældent i vore dage, at en historisk undersøgelse ikke blot omfatter en side eller en fase af et fænomen, men et stort samlet forløb, der både er kulegravet videnskabeligt og vurderet ud fra forskellige synsvinkler uden, at helheden er tabt af syne. Frede P. Jensen har haft energien, modet og hjernevindingerne til over en 10-årig periode at satse på studiet af den første store svenskekrig i moderne tid. Resultatet er blevet et storslået historisk værk, som man vist skal helt tilbage til forrige århundrede for at finde magen til. I sit anlæg - det suveræne greb om periode og kildemateriale - slægter bogen Edvard Holms og Troels-Lunds værker på, men Frede P. Jensen tilføjer flere dimensioner og større modenhed, svarende til hans egen og fagets udvikling, stiller spørgsmål og trænger længere ind bag det ydre forløb, end det trods alt er tilfældet i de ældre værker.

Tilmed er bogen spændende læsning. Det mærkes, at Frede P. Jensen er både militært og diplomatisk skolet. Alle den nordiske Syvårskrigs talløse forviklinger på slagmarken og ved forhandlingsbordet udredes med skarpsind og originalitet. Mest imponerende virker det næsten, når forf. en sjælden gang giver fortabt og lader et dunkelt punkt stå åbent, hvor mindre ånder ville have gisnet. Frede P. Jensen skyr dog ingeniørlunde den gyngende grund.

Hvor det er påkrævet, støder han dristigt frem og forfægter sine markante synspunkter, som han føjer til den i øvrigt forbillidigt objektive fremstilling.

Ingen skal beskyldte Frede P. Jensen for at være hildet i ældre synspunkter. Tværtimod dementeres bogen igennem en række myter om Syvårskrigen, som ældre historikere har troet på. Kraftigst afviger han fra den tidligere forskning i spørgsmålet om krigsskylden, som ensidigt placeres på svensk side. I det hele taget er han ikke svensken huld. Erik XIV skildres som en krigsgal imperialist og chauvinist, mens de svenske historikere beskyldes for i hans fodspor at have opfundet et helt fejlagtigt billede af en truende dansk indkredsning af Sverige. Også vort eget koryfæ, rigshofmesteren Peder Oxe, får brutalt pillet glorien af. Den statsfinansielle mirakelkur, som endnu 1930'ernes radikale historikere tillagde ham, går op i røg sammen med hele mystikken om Peder Oxes fald. Til gengæld bliver Frederik II vasket hvid.

Det kunne indvendes, at den danske politik overfor Sverige måske ikke var helt så uskyldig. Hvorfor man f.eks. partout skulle introducere de famøse tre kroner i det danske rigsvåben på det uheldigst tænkelige tidspunkt, får vi ikke nogen helt dækkende forklaring på. Selv om ikke alle Frede P. Jensens synspunkter umiddelbart kan accepteres, hvilket også ville være naturstridigt, er det indiskutabelt, at han overalt har argumenteret grundigt og redeligt for sit standpunkt, og at denne argumentation vil danne udgangspunktet for al fremtidig forsknings beskæftigelse med emnet.

Fra en toldhistorisk synsvinkel indeholder bogen interessant nyt om Frederik II's hensynsløse spærringer af Øresund 1564-65. Til alt held har Frede P. Jensen indvilliget i ved en senere lejlighed at uddybe indførelsen af lastetolden, et væsentligt kapitel af Øresundstoldens historie, for Zises læsere.

Mikael Venge

Sigurd Jensen og Claus M. Smidt: Rammerne sprænges. Københavns Historie bind 4, 1830-1900. Gyldendal 1982. 312 s. ill. kr. 250,00.

Hovedstadens historie kan tit være svær at holde klar af den almindelige danmarkshistorie, ikke alene på grund af grasserende københavneri, men også fordi denne by nu engang er så stor i forhold til resten af riget. Med det foreliggende bind, må man dog sige, at det er lykkedes at finde en god balance, dels fordi København i denne periode ikke direkte var inddraget i store udenrigspolitiske begivenheder, dels fordi hovedtemaet af gode grunde har måttet være byen, som så at sige sprængtes indefra.

Det første lange afsnit om bysamfundet bag voldene lægger op til bogens hoveddel om den store ekspansion efter at portene var væk. Set fra et toldhistorisk synspunkt er tilfredsheden nu ikke enerådende. Ganske vist får man i begyndelsen både i tekst og billeder en redegørelse for trængslen ved byens porte, hvor konsumtionen skulle erlægges og bagagen derfor kontrolleres. Men siden glemmer man ganske at få af-

skaffet portkonsumtionen, som dog faldt bort samtidig med at byggeri tillodes på Broerne. Var der ikke en sammenhæng der? Til gengæld får militæret og dets lange fastholdelse af fæstningen København en omtale med en snert, som også genfindes mange steder i Sigurd Jensens ofte meget veloplagte tekst.

Må man savne konsumtionens bortfald, kan man til gengæld glæde sig over frihavnens åbning i slutningen af perioden, hvor den toldmæssige sammenhæng er åbenbar. Og i almindelighed har bogen en styrke ved den megen omtale af byggeaktiviteten og dens resultater, som for en stor del stadig præger bybilledet. Claus M. Smidt afslutter effektivt og passende med opførelsen af Nyrops Rådhus.

Skulle man efter læsningen af et bind som dette alligevel føle sig en smule forvirret, skyldes det naturligvis, at så forfærdelig meget har skullet med i ét enkelt bind. Hovedstaden kunne egentlig godt fortjene sin historie skrevet i tyve bind. Men det vil næppe forlagsmæssigt kunne lade sig gøre. Og det er jo dem, der bestemmer.

Anders Monrad Møller

Arkivalier og litteratur til artiklen »Omkring toldloven af 1838 i hertugdømmerne«.

Artiklen bygger på Generaltoldkammerets tyske forestillinger og resolutioner 1838 I nr. 67, 1840 nr. 34, 1841 nr. 53 og 1842 nr. 23 samt på patenter 20/2 1839 og 26/12 1840 (Rigsarkivet). Nogle af tallene er hentet fra A.F. Bergsøe: Den danske Stats Statistik I (1844), III (1848) 650-53.

Inde i bladet

<i>Georg Nørregård: Omkring toldloven af 1838 i hertugdømmerne</i>	45
<i>Bent Rohde Jensen: En mønsk storsmugler på Sjette Frederiks tid</i>	50
<i>Kjeld Bressing: »Tove«-sagen - et smugleriforsøg fra forsøgsordningens tid</i>	68
<i>Toldhistoriske noter:</i>	72

Acciseboden fra Smedegade i Slagelse flyttedes i slutningen af 1920'erne til sin nuværende plads i byens anlæg (forf. foto).